

Yttrande över promemorian Nationell samordning av hemslöjden – en översyn av Nämnden för hemslöjdsfrågor (Ds 2012:8)

1 Förslag till beslut

Kulturförvaltningen föreslår kulturnämnden besluta

att föreslå landstingsstyrelsen att överlämna kulturförvaltningens tjänsteutlåtande som yttrande till kulturdepartementet över promemorian Översyn av Nämnden för hemslöjdsfrågor (Ds 2012:8).

2 Bakgrund

I promemorian redovisas en översyn av det framtida behovet av en nationell samordning på hemslöjdsområdet. Översynen utgår från de ändrade förutsättningar som följer av att den nya kultursamverkansmodellen för fördelning av statligt stöd till regional kulturverksamhet. Modellen innebär bl.a. att myndigheten Nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH) inte längre ska fördela statsbidrag till länshemslöjds konsulenter vilket i stället ankommer på Statens kulturråd.

Kulturdepartementet har skickat promemorian på remiss till bl a Stockholms läns landsting. Yttranden skall vara departementet tillhanda senast den 30 juni 2012. Produktions-, personal- och kulturroteln har begärt yttrande från kulturnämnden senast den 18 maj 2012.

Till föreliggande tjänsteutlåtande biläggs promemorians sammanfattning. Promemorian i dess helhet finns i pdf-format på landstingets webbplats [sll.se](http://www.sll.se) eller regeringens webbplats, adresserna:

<http://www.sll.se/sll/templates/meetingpage.aspx?id=61189>

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/19/10/16/e359da2f.pdf>

Bilaga

1 Sammanfattning av Promemorian Översyn av Nämnden för hemslöjdsfrågor (Ds 2012:8)

2 Promemorian i dess helhet publiceras på [sll.se](http://www.sll.se)

2012-05-13

3 Sammanfattning av promemorian

Översynen omfattar att, med utgångspunkt i en kortfattad omvärldsanalys, analysera det framtida behovet av nationell samordning på hemslöjdsområdet. Promemorian belyser följande frågor:

- Behovet av fortsatt nationellt stöd i form av kunskaps- och erfarenhetsutbyte till de regionala hemslöjdskonsulenterna.
- Det långsiktiga behovet av särskild expertis inom hemslöjdsområdet när det gäller Statens kulturråds bidragsgivning inom ramen för samverkansmodellen.
- Behovet av samordning av hemslöjdsområdet i form av kvalitets- och kunskapsutveckling, fortbildning, information och omvärldsbevakning.
- Det framtida huvudmannaskapet för och stödet till rikskonsulentverksamheten, bl.a. sameslöjdskonsulenterna.
- Bidragsgivningen till projekt samt till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR).

En stor del av promemorian ägnas åt en historisk återblick. Efter att ha vägt argumenten för och emot är bedömningen i promemorian

”att NFH fortsatt ska ha ett samlat nationellt ansvar för hemslöjdsområdet med uppgift att fördela statsbidrag till hemslöjdsfrämjande verksamhet. Ett viktigt skäl är att nämnden bedriver sin verksamhet på ett ändamålsenligt och kostnadseffektivt sätt. De nya förutsättningar som kultursamverkansmodellen innebär ändrar alltså inte på något avgörande sätt denna bedömning.

Bedömningen innebär att nämnden, med ett mindre antal justeringar och förtydliganden, ska ha kvar sina nuvarande uppgifter i de styrande dokumenten; instruktionen och regleringsbrevet. För nämndens framtida bidragsgivning på hemslöjdsområdet bör en särskild bidragsförordning utarbetas. Detta får inga personella eller andra ekonomiska konsekvenser.”

2012-05-13

4 Förvaltningens synpunkter

4.1 Ökad statlig kulturadministration bör minska

Enligt kultursamverkansmodellen decentraliseras beslut om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet till landsting/region. På grundval av en regional kulturplan fastställer Statens kulturråd ett samlat statligt stöd till regionen. Landstings/region beslutar sedan om stödets fördelning mellan aktuella verksamheter. 2013 beräknas samtliga landsting/regioner vara med i systemet undantaget Stockholms län.

Att arbeta fram regional kulturplaner är ett omfattande arbete för landsting och regioner. Det är en allmän uppfattning runt om i landet att kultursamverkansmodellen rimligtvis borde innebära att medel för administrativa resurser omfördelas från staten till landsting och regioner i samband med att kultursamverkansmodellen införs. Så har inte skett.

Kulturutredningen (SOU 2009:16) som lade grunden för kultursamverkansmodellen föreslog att den statliga myndighetsstrukturen inom kulturområdet skulle ändras så att tre myndigheter skapades. Så har dock inte blivit fallet. Trots att de aktuella statsbidragen skall fördelas av kulturrådet, undantaget stöd till länsbibliotek, är åtta statliga kulturmyndigheter (inklusive Statens filminstitut SFI som är en stiftelse) inblandade i handläggningen av det statliga stödet. För att samordna arbetet har ett samverkansråd skapats mellan de åtta myndigheterna. Därutöver har en nionde myndighet skapats – Myndigheten för kulturanalys – som har regeringens uppdrag att utifrån de statliga kulturpolitiska målen utvärdera, analysera och redovisa effekter av bl a den kulturverksamhet som bedrivs i landet inom ramen för kultursamverkansmodellen. Sammantaget har således både den statliga och den regionaal kulturadministrationen ökat.

Enligt förvaltningens mening är det märkligt att en så omfattande decentralisering av de slutliga besluten om statsbidragets fördelning inte innebär någon rationalisering av den statliga kulturadministrationen utan att staten tvärtom aktivt tillåter den att öka.

4.2 Kulturrådet bör fördela statsbidraget

Mot ovanstående bakgrund anser förvaltningen att utgångspunkten i en diskussion om NFH bör vara att antalet myndigheter som är inblandade i fördelningen av statsbidrag reduceras. Förvaltningen anser därför att NFH inte skalla vara engagerad i den framtida fördelningen av statsbidrag som faller inom kultursamverkansmodellen. I stället bör kulturrådet tillförsäkras kompetens för att kunna handlägga hemslojdsfrågorna i de överläggningar som förs

2012-05-13

med regionerna. Om kulturrådet ges en sådan roll bör rådet naturligtvis svara för alla fördelningen av statsbidrag - även till rikskonsulenter och till Stockholms läns landsting som tills vidare står utanför kultursamverkansmodellen.

Bilden kan kompletteras med att NFH varit mycket statisk i sin fördelning av statsbidrag till läns-hemslöjds-konsulenter. Fördelningen har varit i stort sett oförändrad sedan myndighetens tillkomst 1981 vilket t ex innebär att Stockholms läns landsting får statsbidrag till två konsulenter medan Västra Götalandsregionen får statsbidrag till sex konsulenter. Vidare har NFH som uppgift att godkänna huvudmän för läns-hemslöjds-konsulenter – ett förfarande som känns åldersdiger och som inte finns kvar inom kultursamverkansmodellen.

4.3 Statens ”hemslöjdspolitik”

NFH svarar i dag för kunskaps- och erfarenhetsutbyte till läns-hemslöjds-konsulenterna vilket är mycket uppskattat av konsulenterna runt om i landet. NFH har även en i många fall mycket nära samverkan med Svenska hemslöjdsföreningars riksförbund. Enligt förvaltningen mening är det dock både osunt och otidsenligt med denna nära koppling mellan den statliga myndigheten och hemslöjdsrörelsens övriga främsta företrädare. Många huvudmän för läns-hemslöjds-konsulenter upplever att konsulenterna ofta känner en större lojalitet gentemot den statliga myndigheten eller den ideella hemslöjdsrörelsen än den egentliga huvudmannen för konsulentverksamheten, d v s oftast landsting eller region, vilket gör verksamheten svår att styra. I kultursamverkansmodellen betonas tvärtom det regionala inflytandet.

Förvaltningen har förståelse för behovet av en myndighet som svarar för statens nationella ”hemslöjdspolitik” och att det kan rättfärdiga en separat myndighet inom området. Detta gäller inte minst det uttalade stödet till aktiva näringsidkare som ingår i både NFH:s och läns-hemslöjds-konsulenternas uppdrag. Samtidigt kan det konstateras att två permanenta funktioner som rikskonsulenter är utlagda till externa aktörer. Mot den bakgrunden kan det tyckas överflödigt att både ha en central myndighet och samtidigt lägga ut en stor del av ansvaret utanför myndigheten. Ytterst är detta en fråga för staten själv att värdera och besluta.

Hans Ullström

Sammanfattning

I denna promemoria redovisas en översyn av det framtida behovet av en nationell samordning på hemslöjdsområdet. Översynen utgår från de ändrade förutsättningar som följer av att den nya kultursamverkansmodellen för fördelning av statligt stöd till regional kulturverksamhet införs successivt fr.o.m. 2011. Modellen innebär bl.a. att myndigheten Nämnden för hemslöjdsfrågor inte längre ska fördela statsbidrag till läns hemslöjdskonsulenter och frågan är om denna förändring också medför ett minskat behov av nationell samordning på hemslöjdsområdet.

Översynen och dess genomförande redovisas närmare i kapitel 1.

I kapitel 2 beskrivs hur den statliga politiken på hemslöjdsområdet har vuxit fram steg för steg ända sedan 1870-talet. Som en röd tråd genom historien går de nära sambanden mellan de näringspolitiska och de kulturpolitiska perspektiven, mellan det nationella och det regionala samhällsansvaret, liksom mellan samhällets och den ideella sektorns insatser. Det är med dessa utgångspunkter som staten har format de mål och medel på hemslöjdsområdet som gäller i dag. Ett centralt inslag i statens åtgärder för att främja hemslöjden har varit det statliga bidraget till läns hemslöjds konsulenter.

I och med att statliga medel har ställts till förfogande för olika hemslöjdsändamål, har det också funnits en utpekad myndighet med ansvar för hemslöjden i Sverige. I kapitel 3 redovisas hur detta ansvar har flyttats mellan olika myndigheter under 1900-talet. Utvecklingen präglades av frågor om hemslöjdens naturliga hemvist, i näringspolitiken eller i kulturpolitiken, och

om för- och nackdelarna med att ansvaret placeras i en större myndighet med ett brett ansvarsområde eller i en separat, mindre myndighet. Sedan 1991 finns Nämnden för hemslöjdsfrågor inom det kulturpolitiska ansvarsområdet och den är numera en väl etablerad myndighet med en mångfacetterad verksamhet och ett ovanligt tätt samband med näringspolitiken och med det civila samhället, i form av den ideella hemslöjdsrörelsen.

Den nya kultursamverkansmodellen och dess konsekvenser för hemslöjden beskrivs i kapitel 4. Även om det är för tidigt att dra bestämda slutsatser i alla delar av modellens effekter, visar översynen att hemslöjden har fått en relativt framskjuten plats när de formella förutsättningarna för modellen har formulerats såväl i lag, som i förordningar och andra regeringsbeslut. En tidigare icke identifierad konsekvens av modellen är dock att nämnden inte längre ska granska och godkänna regionala huvudmän för länshemslöjdskonsulenter. Med den nya modellen följer också färre inbördes kontakter mellan myndigheten och de regionala konsulenterna.

Verksamheten med rikskonsulenter beskrivs i kapitel 5. Sedan 1960-talet har flera tjänster som nationella hemslöjdskonsulenter skapats. Till skillnad från länshemslöjdskonsulenterna, som har ett bredare ansvar, har rikskonsulenterna ansvar för exempelvis en viss slöjdart. De har också ett mer övergripande perspektiv och de är helt finansierade av staten. Först ut bland rikskonsulenterna var en konsulent för sameslöjd och därefter anställdes en konsulent i knyppling. Numera prioriterar nämnden att rikskonsulenterna utvecklas till nationella samordnare för olika angelägna tvärgående frågor, som t.ex. barn och ungdom, kommunikation, näringslivsfrågor samt internationellt och interkulturellt utbyte.

I kapitel 6 lämnas promemorians överväganden och förslag. En bedömning är att behovet av en nationell samordning av hemslöjden är fortsatt stort och inte har minskat som en följd av den nya kultursamverkansmodellen. Vidare görs bedömningen att det fortsatt bör vara ett statligt åtagande att främja hemslöjd,

motiverat av hemslöjdens särskilda betydelse som näringsgren, liksom av dess kulturella och sociala betydelse.

Med utgångspunkt från detta åtagande finns det i huvudsak två alternativ till hur de medföljande myndighetsuppgifterna kan fördelas. Enligt det ena alternativet ska Nämnden för hemslöjdsfrågor fortsatt ha ett samlat myndighetsansvar. Enligt det andra alternativet ska nämnden läggas ner och myndighetsuppgifterna fördelas på Statens kulturråd och Sametinget. De båda alternativen har sina för- och nackdelar.

Efter att ha vägt argumenten för och emot de båda alternativen, är bedömningen att Nämnden för hemslöjdsfrågor fortsatt ska ha ett samlat nationellt ansvar för hemslöjdsområdet med uppgift att fördela statsbidrag till hemslöjdsfrämjande verksamhet. Ett viktigt skäl är att nämnden bedriver sin verksamhet på ett ändamålsenligt och kostnadseffektivt sätt. De nya förutsättningar som kultursamverkansmodellen innebär ändrar alltså inte på något avgörande sätt denna bedömning.

Bedömningen innebär att nämnden, med ett mindre antal justeringar och förtydliganden, ska ha kvar sina nuvarande uppgifter i de styrande dokumenten; instruktionen och regleringsbrevet. För nämndens framtida bidragsgivning på hemslöjdsområdet bör en särskild bidragsförordning utarbetas (se kapitel 6.4). Detta får inga personella eller andra ekonomiska konsekvenser.

Nationell samordning av hemslöjden

– en översyn av Nämnden för hemslöjdsfrågor

REGERINGSKANSLIET

Kulturdepartementet

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss – hur och varför: Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/>

Tryckt av Elanders Sverige AB
Stockholm 2012

ISBN 978-91-38-23706-9
ISSN 0284-6012

Innehåll

Sammanfattning	7
1 Översynen och dess genomförande	11
1.1 Översyn av Nämnden för hemslöjdsfrågor.....	11
1.2 Översynens genomförande	12
2 Statens roll växer fram	13
2.1 Utvecklingen före 1870	13
2.2 Perioden från 1870 till 1912	15
2.3 Perioden från 1912 till 1977	16
2.4 Perioden från 1977 till 2000-talet.....	18
2.5 Dagens situation	22
3 Ett myndighetsansvar för hemslöjden	23
3.1 Inom en industripolitisk myndighet.....	23
3.2 Diskussion om den kulturpolitiska hemvisten	25
3.3 Förslag om en separat myndighet.....	28
3.4 Nämnden för hemslöjdsfrågor bildas	30

3.5	Utvärdering av Nämnden för hemslöjdsfrågor	32
3.6	Från näringspolitiken till kulturpolitiken	33
3.7	Den nuvarande Nämnden för hemslöjdsfrågor.....	34
3.7.1	Myndighetens uppgifter och uppdrag	34
3.7.2	Myndighetens ledning	36
3.7.3	Myndighetens drift	37
4	Hemslöjden i regionerna	39
4.1	Kultursamverkansmodellens nya förutsättningar	40
4.2	Regionala huvudmannaskap	42
4.3	Nämndens uppdrag.....	44
4.4	Kultursamverkansmodellens konsekvenser för hemslöjden.....	47
5	Rikskonsulenter	51
5.1	Sameslöjds konsulenter.....	52
5.2	Spetskonsulent	54
5.3	Rikskonsulent för barn och ungdom	56
5.4	Rikskonsulent för olika projekt	57
5.5	Tidsbegränsad nationell näringskonsulent	57
6	Överväganden och bedömningar.....	59
6.1	Behovet av nationell samordning	59
6.2	Det statliga åtagandet.....	62
6.3	Två alternativa myndighetslösningar	69
6.4	Ett fortsatt ansvar för Nämnden för hemslöjdsfrågor.....	83

7	Konsekvenser	89
----------	---------------------------	-----------

Sammanfattning

I denna promemoria redovisas en översyn av det framtida behovet av en nationell samordning på hemslöjdsområdet. Översynen utgår från de ändrade förutsättningar som följer av att den nya kultursamverkansmodellen för fördelning av statligt stöd till regional kulturverksamhet införs successivt fr.o.m. 2011. Modellen innebär bl.a. att myndigheten Nämnden för hemslöjdsfrågor inte längre ska fördela statsbidrag till läns hemslöjds-konsulenter och frågan är om denna förändring också medför ett minskat behov av nationell samordning på hemslöjdsområdet.

Översynen och dess genomförande redovisas närmare i kapitel 1.

I kapitel 2 beskrivs hur den statliga politiken på hemslöjdsområdet har vuxit fram steg för steg ända sedan 1870-talet. Som en röd tråd genom historien går de nära sambanden mellan de näringspolitiska och de kulturpolitiska perspektiven, mellan det nationella och det regionala samhällsansvaret, liksom mellan samhällets och den ideella sektorns insatser. Det är med dessa utgångspunkter som staten har format de mål och medel på hemslöjdsområdet som gäller i dag. Ett centralt inslag i statens åtgärder för att främja hemslöjden har varit det statliga bidraget till läns hemslöjds konsulenter.

I och med att statliga medel har ställts till förfogande för olika hemslöjdsändamål, har det också funnits en utpekad myndighet med ansvar för hemslöjden i Sverige. I kapitel 3 redovisas hur detta ansvar har flyttats mellan olika myndigheter under 1900-talet. Utvecklingen präglades av frågor om hemslöjdens naturliga hemvist, i näringspolitiken eller i kulturpolitiken, och

om för- och nackdelarna med att ansvaret placeras i en större myndighet med ett brett ansvarsområde eller i en separat, mindre myndighet. Sedan 1991 finns Nämnden för hemslöjdsfrågor inom det kulturpolitiska ansvarsområdet och den är numera en väl etablerad myndighet med en mångfacetterad verksamhet och ett ovanligt tätt samband med näringspolitiken och med det civila samhället, i form av den ideella hemslöjdsrörelsen.

Den nya kultursamverkansmodellen och dess konsekvenser för hemslöjden beskrivs i kapitel 4. Även om det är för tidigt att dra bestämda slutsatser i alla delar av modellens effekter, visar översynen att hemslöjden har fått en relativt framskjuten plats när de formella förutsättningarna för modellen har formulerats såväl i lag, som i förordningar och andra regeringsbeslut. En tidigare icke identifierad konsekvens av modellen är dock att nämnden inte länge ska granska och godkänna regionala huvudmän för länslemslöjds konsulenter. Med den nya modellen följer också färre inbördes kontakter mellan myndigheten och de regionala konsulenterna.

Verksamheten med rikskonsulenter beskrivs i kapitel 5. Sedan 1960-talet har flera tjänster som nationella hemslöjds konsulenter skapats. Till skillnad från länslemslöjds konsulenterna, som har ett bredare ansvar, har rikskonsulenterna ansvar för exempelvis en viss slöjdart. De har också ett mer övergripande perspektiv och de är helt finansierade av staten. Först ut bland rikskonsulenterna var en konsulent för sameslöjd och därefter anställdes en konsulent i knyppling. Numera prioriterar nämnden att rikskonsulenterna utvecklas till nationella samordnare för olika angelägna tvärgående frågor, som t.ex. barn och ungdom, kommunikation, näringslivsfrågor samt internationellt och interkulturellt utbyte.

I kapitel 6 lämnas promemorians överväganden och förslag. En bedömning är att behovet av en nationell samordning av hemslöjden är fortsatt stort och inte har minskat som en följd av den nya kultursamverkansmodellen. Vidare görs bedömningen att det fortsatt bör vara ett statligt åtagande att främja hemslöjd,

motiverat av hemslöjdens särskilda betydelse som näringsgren, liksom av dess kulturella och sociala betydelse.

Med utgångspunkt från detta åtagande finns det i huvudsak två alternativ till hur de medföljande myndighetsuppgifterna kan fördelas. Enligt det ena alternativet ska Nämnden för hemslöjdsfrågor fortsatt ha ett samlat myndighetsansvar. Enligt det andra alternativet ska nämnden läggas ner och myndighetsuppgifterna fördelas på Statens kulturråd och Sametinget. De båda alternativen har sina för- och nackdelar.

Efter att ha vägt argumenten för och emot de båda alternativen, är bedömningen att Nämnden för hemslöjdsfrågor fortsatt ska ha ett samlat nationellt ansvar för hemslöjdsområdet med uppgift att fördela statsbidrag till hemslöjdsfrämjande verksamhet. Ett viktigt skäl är att nämnden bedriver sin verksamhet på ett ändamålsenligt och kostnadseffektivt sätt. De nya förutsättningar som kultursamverkansmodellen innebär ändrar alltså inte på något avgörande sätt denna bedömning.

Bedömningen innebär att nämnden, med ett mindre antal justeringar och förtydliganden, ska ha kvar sina nuvarande uppgifter i de styrande dokumenten; instruktionen och regleringsbrevet. För nämndens framtida bidragsgivning på hemslöjdsområdet bör en särskild bidragsförordning utarbetas (se kapitel 6.4). Detta får inga personella eller andra ekonomiska konsekvenser.

1 Översynen och dess genomförande

1.1 Översyn av Nämnden för hemslöjdsfrågor

I budgetpropositionen för 2011 (prop. 2010/11:1, utg.omr. 17, s. 95) redogör regeringen för att Nämnden för hemslöjdsfrågor står inför en period av förändring då verksamheten påverkas av införandet av en ny modell för fördelning av statligt stöd till regional kulturverksamhet. Mot bakgrund av detta gör regeringen bedömningen att det finns ett behov av att göra en översyn av nämndens rikskonsulentanslag och fortsatta verksamhet.

Översynen omfattar att, med utgångspunkt i en kortfattad omvärldsanalys, analysera det framtida behovet av nationell samordning på hemslöjdsområdet. Följande frågor har belysts:

- Behovet av fortsatt nationellt stöd i form av kunskaps- och erfarenhetsutbyte till de regionala hemslöjdskonsulenterna.
- Det långsiktiga behovet av särskild expertis inom hemslöjdsområdet när det gäller Statens kulturråds bidragsgivning inom ramen för samverkansmodellen.
- Behovet av samordning av hemslöjdsområdet i form av kvalitets- och kunskapsutveckling, fortbildning, information och omvärldsbevakning.
- Det framtida huvudmannskapet för och stödet till rikskonsulentverksamheten, bl.a. sameslöjdskonsulenterna.

- Bidragsgivningen till projekt samt till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR).

Mot bakgrund av analysen har behovet av en egen myndighet på hemslöjdsområdet bedömts. Olika alternativ har presenterats när det gäller hemslöjdsfrågornas organisatoriska tillhörighet samt för- och nackdelarna med alternativen.

1.2 Översynens genomförande

Översynen har utförts med beaktande av hemslöjdens roll i regeringens satsning på kulturella och kreativa näringar och av hemslöjdens koppling till det civila samhället. Verksamhetsmässiga, ekonomiska och personella konsekvenser av lämnade förslag och bedömningar har analyserats.

Inom ramen för arbetet med översynen har samråd skett med Nämnden för hemslöjdsfrågor, Statens kulturråd, Tillväxtverket, Sametinget, Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji, Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR), Föreningen Svenska spetsar och Sveriges kommuner och landsting. Synpunkter har även inhämtats från höstmötet för landets hemslöjdskonsulenter den 4 oktober 2011 och från enskilda företrädare för regionala hemslöjdsfrågor och från andra berörda intressenter.

2 Statens roll växer fram

Medan den statliga kulturpolitiken i huvudsak började utformas på 1970-talet, får man gå tillbaka till 1870-talet för att hitta de första spåren av ett uttalat statligt åtagande för att främja hemslöjden som näring och som kulturbärare. I detta kapitel beskrivs kortfattat hur statens roll på hemslöjdsområdet har vuxit fram steg för steg till de politiska åtgärder som är aktuella i dag. Det är samtidigt en redogörelse av flera statliga utredningar som har analyserat, sett över och lämnat förslag om statliga åtgärder på hemslöjdsområdet under de senaste hundra åren.

Två av dessa utredningar betraktas med rätta som klassiska och banbrytande för hemslöjden. Den första tillsattes redan 1912 och lämnade sitt betänkande 1917. Den andra tillsattes 1977 och lämnade 1979 betänkandet *Hemslöjd – kulturarbete, produktion, sysselsättning* (SOU 1979:77). I betänkanden från 1979 återfinns en utförlig beskrivning av hemslöjdens utveckling och av samhällets förhållningssätt till sektorn. Redovisningen i detta kapitel av utvecklingen före 1870 och fram till slutet av 1970-talet är i huvudsak hämtad från det betänkandet.

2.1 Utvecklingen före 1870

Hemslöjd till husbehov och till försäljning är av mycket gammalt datum. Att sälja hemslöjdsprodukter blev tidigt ett komplement till landsbygdsbefolkningens försörjning och i vissa trakter, med ett mindre givande jordbruk, kom saluslöjdandet att betyda mer för hemmens försörjning än jordbruket. Fram till 1800-talets

mitt var hemmen landets största tillverkare av varor som behövdes till kläder, föda, hushållsutrustningar, redskap och transportmedel.

Från samhällets sida fanns det dock länge andra prioriteringar. Redan under medeltiden började man göra åtskillnad mellan stadsnäringsar och landsbygdsnäringsar. De senare skulle stå för produktionen av livsmedel och råvaror, medan städerna skulle stå för förädlingsarbetet. Det drogs en gräns mellan hemslöjd och hantverk och olika åtgärder vidtogs under historiens lopp för att begränsa hantverket på landsbygden och för att hindra landsbygdsbefolkningen från att bedriva den tidvis omfattande direktförsäljningen av slöjdprodukter. En princip om åtskillnad och arbetsfördelning mellan olika näringar utvecklades under århundradena, med syftet att främja städernas tillväxt, hantverk och handel. Under 1700-talet uppmuntrades fabriksindustrins framväxt med bl.a. statliga subventioner och skyddsåtgärder och staten sökte också öka avsättningen av industrivaror genom att med olika medel hålla tillbaka hemslöjdsproduktionen och saluslöjdandet.

Industrialismens genombrott på 1800-talet innebar att betydande delar av jordbruksbefolkningen sökte sig till städer och tätorter. Som en följd av detta kom slöjdandet för husbehov och saluslöjdandet att utvecklas även i städerna och ett visst hemslöjdsfrämjande arbete utvecklades. Till en början leddes det arbetet i huvudsak av hushållningssällskap. Man anordnade kurser, tillhandahöll mönster och modeller och bedrev viss utställningsverksamhet. Flera av hushållningssällskapens insatser för undervisning i hemslöjd finansierades med stöd av landstingen. Under slutet av 1800-talet startades även särskilda hemslöjdsaffärer av sällskapen.

Svåra missväxtår i slutet av 1860-talet och början av 1870-talet, i kombination med hemslöjdens minskade betydelse, ledde fram till en omprövning av statens hållning till hemslöjden. Statsmakterna ville nu ge nytt liv till hemslöjden, med hjälp av hushållningssällskapen, landstingen och de första hemslöjdsföre-

ningarna. Målet var att skapa större biinkomster åt de mindre jordbruken.

2.2 Perioden från 1870 till 1912

1872 års riksdag beslutade att anvisa 2 500 riksdaler till anställning av kringresande undervisare i hemslöjd. De skulle bl.a. tillhandahålla slöjdmodeller och ge handledning i slöjd. Det statliga bidraget skulle vara en del av anslaget till befrämjande i allmänhet av slöjderna. Det förutsattes även att bidrag till verksamheten skulle komma från landsting, hushållningssällskap, kommuner och enskilda. Samma år begärde Kungl. Maj:t in uppgifter från varje län om hemslöjdens situation, om vilka åtgärder som vidtogs för att främja hemslöjden och hur dessa kunde utvecklas ytterligare med eventuellt samhällsstöd. Några år senare genomfördes en liknande undersökning och resultatet visade på stora behov av insatser.

Under 1870- och 1880-talen utvecklades det statliga bidraget till befrämjande av hemslöjden successivt. År 1874 uppgick det årliga anslaget till 10 000 kronor. 1875 års riksdag fördubblade det anvisade beloppet och i slutet på 1880-talet hade det årliga anslaget växt till 25 000 kronor, varav 2 000 kronor avsåg bidrag till en undervisare eller instruktör i hemslöjd, medan 23 000 kronor var bidrag till hushållningssällskapen för undervisning i slöjd, antingen genom resande undervisare eller vid särskilt inrättade skolor samt för anskaffning av tidsenliga modeller. Från och med 1878 anvisades även medel till ytterligare en instruktör i hemslöjd.

De kringresande statligt finansierade undervisarna kom under de följande åren att allt mer ägna sig åt skolundervisning i slöjd, snarare än åt den egentliga hemslöjden. Skolslöjden blev alltmer omfattande och de kringresande undervisarna kom att fungera som inspektörer för skolslöjden. En stor del av statsbidragen till hushållningssällskapen användes också för att stödja skolslöjden, snarare än att stödja hemslöjden. Under slutet av 1800-talet och

början av 1900-talet ökade de statliga anslagen till olika näringar, men stödet till hemslöjden låg kvar på samma nivå som tidigare. Det var mot den bakgrunden som den första statliga hemslöjdsutredningen tillkallades.

2.3 Perioden från 1912 till 1977

Det svenska utredningsväsendet har genom åren producerat flera läsvärda och betydelsefulla betänkanden. I många fall har de också lett fram till avgörande förändringar av politiken på ett område. Ibland kan dock ett utredningsarbete få stor betydelse för en sektor trots att det inte leder fram till några omedelbara förändringar av politiken. 1912 års hemslöjdskommitté är ett bra exempel på det senare.

Kommitténs betänkande från 1917 är fortfarande en klassiker när det gäller att beskriva och förstå hemslöjdens utveckling. I betänkandet redovisas hemslöjdens historia, de ortstypiska dragen i hemslöjdsproduktionen, hemslöjdens utbredning och omfattning under det tidiga 1900-talet samt hemslöjdsföreningarnas, hushållningssällskapens och landstingens insatser till stöd för hemslöjden. Kommittén formulerade också en syn på hemslöjden och på motiven för ett statligt stöd som har präglat kommande utredningar och politiska åtgärder sedan dess. Betänkandet omfattar, inklusive bilagor, drygt 900 sidor och det finns enligt uppgift bara ett fåtal exemplar kvar i allmänhetens ägo, varav ett finns på Nämnden för hemslöjdsfrågors kansli.

Ett huvudförslag från 1912 års hemslöjdskommitté var att ett nytt statligt bidrag skulle införas till lokala hemslöjdsföreningar, som i första hand ägnade sig åt husbehovsslöjd. Stödet skulle avse undervisning, utställningar och tillvaratagande av äldre slöjd för mönster och modeller. En statlig fond föreslogs också. Den skulle ge hemslöjdsföreningarna möjlighet till lån för försäljningsverksamhet och för att finansiera lagerhållning och köp av nödvändigt råmaterial. Ännu ett förslag var att det skulle skapas en skola för högre utbildning i hemslöjd.

De expansiva förslagen från 1912 år hemslöjdskommitté ledde dock inte fram till några omedelbara politiska åtgärder. Enligt uppgift var det knappheten på statliga medel som gjorde att förslagen inte förverkligades. Därefter dröjde det också relativt många år innan hemslöjden uppmärksammades av nya statliga utredningar.

Under 1930- och 40-talen arbetade flera utredningar med ett bredare uppdrag att utveckla den svenska landsbygden och i de sammanhangen pekades hemslöjden ut som en viktig binäring för mindre jordbruk. I Hushållningssällskapsutredningen, som arbetade under åren 1939 till 1942, föreslogs t.ex. en förstärkt undervisnings- och upplysningsverksamhet för att på så sätt öka slöjdarnas yrkesskicklighet.

Nästa utredning med inriktning på hemslöjden och dess villkor kom till stånd 1960. Utgångspunkten var att medlen i den s.k. manufakturförslagslånefonden, som stod för en betydande del av statens stöd till hemslöjden, snart skulle vara förbrukad och uppdraget var att pröva om hemslöjdsrörelsens kostnader till större del kunde täckas på annat sätt än genom statsbidrag. Utredningen lämnade sina förslag i ett betänkande 1961 (DS H 1961:4) och bl.a. föreslogs en kraftig nedskärning av bidragen till konsulentverksamheten. Utredningsförslagen mötte dock hård kritik från remissinstanserna och ledde inte till några politiska beslut. I stället tillsattes en ny utredning 1963.

1963 års hemslöjdsutredning argumenterade i sitt betänkande (Ds Fi 1967:9) för att den organiserade hemslöjdsrörelsen fortfarande borde få ekonomiskt stöd från samhället. Ett statligt bidrag föreslogs utgå med hälften av de beräknade kostnaderna för en hemslöjdskonsulent i varje län, under förutsättning att landstingen bidrog med den återstående hälften av kostnaderna. Hemslöjdskonsumenten skulle vara anställd hos länets hemslöjdsförening, som därmed också var huvudman för konsumenten. Statligt bidrag borde också lämnas för en heltidsanställd sameslöjdskonsulent. Vidare föreslogs bl.a. ett ökat stöd till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR), till inventering av gammal slöjd och till ekonomisk expertrådgiv-

ning. I den efterföljande propositionen följde regeringen i huvudsak utredningens förslag (prop. 1968:1, bil. 9).

En ytterligare utredning med betydelse för hemslöjdens utveckling är Sameutredningen, som i betänkandet *Samerna i Sverige* (SOU 1975:99 och 100) ägnade sameslöjden särskild uppmärksamhet. Utredningen betonade att sameslöjden var en viktig del av den samiska kulturen och även betydelsefull för många samers försörjningsmöjligheter. Enligt utredningen fanns det goda förutsättningar att både utvidga och bredda sameslöjden. I budgetpropositionen för 1977/78 (prop. 1976/77:100, bil. 17) föreslog regeringen att ytterligare en tjänst som sameslöjds-konsulent skulle inrättas. Riksdagen beslutade i enlighet med regeringens förslag (bet. NU 1976/77:26, rskr. 1976/77:289).

2.4 Perioden från 1977 till 2000 -talet

Den utredning som tillsattes sommaren 1977, sextio år efter att 1912 års utredning hade lämnat sina förslag, är inte den senaste statliga utredningen på hemslöjdsområdet, men det är däremot den utredning som senast genomförde en grundlig genomlysning av hemslöjdssektorn och som också presenterade en framåtsyftande statlig politik på området.

Det var chefen för industridepartementet, statsrådet Nils G Åsling (c), som fick regeringens bemyndigande att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av gällande riktlinjer för det statliga stödet till hemslöjden (dir. 1977:95). Som utredare förordnades riksdagsledamoten Anna Eliasson (c). Hon hade 1974 varit första namnet under en motion om hemslöjdens plats inom kulturpolitiken (se avsnitt 3.2). Utredningen lämnade två år senare sina bedömningar och förslag i betänkandet *Hemslöjd – kulturarbete, produktion, sysselsättning* (SOU 1979:77).

Samma år som utredningen presenterade sina förslag, budgetåret 1979/80, uppgick det statliga anslaget *Främjande av hemslöjden* till 2 596 000 kronor. Den största delen var bidrag till

konsulentverksamhet, som motsvarade hälften av kostnaden för en länshemslöjdskonsulent i varje län under förutsättning att respektive landsting stod för en minst lika stor andel av kostnaden. Utöver direkta lönekostnader för konsulenterna ingick medel för bl.a. ett årligt informationsmöte med landets samtliga konsulenter. I övrigt omfattade det statliga anslaget bidrag till SHR, till två sameslöjdskonsulenter, till inventering av gammal slöjd och till ekonomisk expertrådgivning. Inom andra politikområden fanns det vid den här tiden också andra former av samhälleligt stöd som kunde komma slöjdare och hemslöjdsverksamhet till del. Utredningen nämnde bl.a. regionala utvecklingsfonder, glesbygdsstöd, bidrag till hemarbete, stöd till lantbruksföretag och stöd till arbetshandikappade och statens stöd till den kursverksamhet som drevs av SHR genom Sätergläntan, Hemslöjdens gård i Insjön.

Utgångspunkten för utredningens förslag var att det fortsatt skulle finnas ett särskilt statligt anslag för olika hemslöjdsändamål. Konsulentverksamheten hade varit kärnan i de insatser som organisationer och samhället dittills hade gjort för att främja hemslöjden och detsamma borde gälla även för det framtida statliga bidraget. Konsulenterna svarade för en omfattande rådgivning och upplysande verksamhet och de var en viktig kontaktlänk mellan slöjdare, hemslöjdsföreningar, myndigheter, organisationer och allmänhet. Erfarenheterna visade dock, enligt utredningen, att en konsulent per län var otillräckligt och därför var förslaget att basorganisationen skulle utökas till att omfatta i princip två hemslöjdskonsulenter i varje län, varav den ena borde ha en inriktning på hård slöjd och den andra på mjuk slöjd.

Utredningen menade att behoven inom särskilda slöjdarter, inom olika geografiska områden och inom olika befolkningsgrupper i första hand borde tillgodoses av konsulentorganisationen på regional nivå, med två uttalade undantag. Det ena undantaget var sameslöjden, som redan hade två helt statligt finansierade konsulenttjänster och utredningen föreslog att en tredje tjänst som sameslöjdskonsulent borde inrättas. Som ett andra undantag föreslogs att en tjänst som spetskonsulent, även

kallad rikskonsulent i knyppling, skulle tillsättas vid Föreningen Svenska Spetsar i Linköping. Finansieringen av den tjänsten borde ske på samma sätt som för de regionala konsulenterna, dvs. med hälften var av staten och av det berörda landstinget, Östergötlands läns landsting. Utredningen ansåg däremot inte att det fanns underlag för att föreslå inrättandet av en särskild tjänst som hemslöjdskonsulent för invandrare.

Från det statliga anslaget för olika hemslöjdsändamål borde det också, enligt utredningen, utgå bidrag till utvecklingsinsatser i friare former än dittills. Statsbidraget borde t.ex. inte begränsas till ideell verksamhet inom hemslöjden och bidrag borde också kunna lämnas även till andra seriösa slöjdorganisationer än SHR för verksamhet eller för projekt med betydelse för slöjdens utveckling. Samtidigt var det angeläget med ett väsentligt ökat stöd till SHR, så att förbundet kunde bedriva ett effektivt fortlöpande arbete som riksorganisation för landets hemslöjdsföreningar. Utredningen behandlade också olika utbildningsfrågor med betydelse för hemslöjdsområdet, bl.a. utbildningen av konsulenter som vid den här tiden pågick vid Föreningen Handarbetets Vänners vävskola i Stockholm och finansieringen av kursgården Sätergläntan i Insjön.

I den efterföljande propositionen om vissa frågor om hemslöjden (prop. 1980/81:87), som lades fram i december 1980, delade regeringen utredningens grundläggande uppfattning om att det i framtiden borde finnas två hemslöjdskonsulenter i varje län, en med inriktning på hård slöjd och en på mjuk slöjd. I det rådande samhällsekonomiska läget kunde en utbyggnad emellertid inte ske redan nästkommande budgetår. På samma sätt ansåg även regeringen att det var önskvärt med en utbyggnad av konsulentverksamheten inom de speciella slöjdområdena sameslöjd och knyppling, men inte heller dessa reformer var möjliga att genomföra nästkommande budgetår, utan först när det fanns ekonomiska förutsättningar för en utbyggnad. Regeringen förordade dock ett väsentligt ökat stöd till SHR, samtidigt som även andra slöjdorganisationer skulle kunna erhålla bidrag för projekt. Sammantaget beräknade regeringen att anslaget *Främ-*

jande av hemslöjd för budgetåret 1981/82 skulle vara 4 057 000 kronor, vilket var en betydande höjning av anslaget jämfört med budgetåret 1979/80. Riksdagens näringsutskott tillstyrkte regeringens förslag (bet. 1980/81:NU42, rskr. 1980/81:276).

1980-talet inleddes alltså med en tydlig politisk vision om en utbyggd konsulentverksamhet i hela landet, med två hemslöjds-konsulenttjänster i varje län, tre tjänster som sameslöjdskonsulenter och en tjänst som spetskonsulent. I praktiken tog det dock några år innan staten ställde erforderliga medel till förfogande. Det var först i slutet av 1980-talet som regeringen lade förslag till riksdagen som innebar att statsbidraget avsåg två hemslöjdskonsulenter per län, en med inriktning på hård slöjd och en med inriktning på mjuk (prop. 1987/88:100, bil. 14). Den utbyggnad som följde avsåg i första hand konsulenter med inriktning på hård slöjd, eftersom den mjuka slöjden dominerade bland de befintliga konsulenterna. I princip var den regionala konsultverksamheten sedan fullt utbyggd i början av 1990-talet, då även landstingen hade beslutat om den nödvändiga medfinansieringen.

Tjänsten som spetskonsulent uppmärksammades igen i mitten av 1980-talet då staten beslutade om erforderliga statsbidrag för tjänsten, enligt samma princip om delat finansieringsansvar som gäller för de regionala hemslöjdskonsulenterna (prop. 1984/985:100, bil. 14). Vid den här tiden var det bara sameslöjdskonsulenterna som var helt statligt finansierade och mot slutet av decenniet anvisades statliga medel till den tredje sameslöjdskonsulenten (bet. 1986/87:NU21). I början på 1990-talet ändrades dock de finansiella förutsättningarna för spetskonsulenten, som då också blev en helt statligt finansierad tjänst (prop. 1990/91:100, bil. 14). Därefter inleddes en försöksverksamhet med en rikskonsulent i hemslöjd för barn och ungdom och den tjänsten permanentades fr.o.m. 1997 (prop. 1996/97:1, utg.omr. 17, bet. 1996/97:KrU1, rskr. 1996/97:129). Modellen med statligt finansierade rikskonsulenter har numera delvis förändrats till innehållet och ingår tillsammans med flera andra främjandeinsatser i den statliga politiken på hemslöjdsområdet.

En närmare beskrivning av inriktningen på de nuvarande rikskonsulenterna görs i kapitel 5.

2.5 Dagens situation

Som framgår av redogörelsen ovan, har den statliga politiken på hemslöjdsområdet vuxit fram steg för steg ända sedan 1870-talet. Som en röd tråd genom historien går de nära sambanden mellan de näringspolitiska och de kulturpolitiska perspektiven, mellan det nationella och det regionala samhällsansvaret, liksom mellan samhällets och den ideella sektorns insatser. Det är med dessa utgångspunkter som staten har format de mål och medel på hemslöjdsområdet som gäller i dag.

Målet för statens insatser på det här området är, och har varit, att på olika sätt främja hemslöjden. Bland de medel som staten generellt förfogar över är statsbidragen de vanligaste på många områden och det gäller även för hemslöjden. För 2011 har staten tilldelat anslagsposter för bidrag till regional konsulentverksamhet, till rikskonsulentverksamhet, till projekt inom hemslöjdsområdet och till SHR. I samtliga fall handlar det om bidragsändamål som funnits med i politiken på hemslöjdsområdet under lång tid. Utöver bidragsgivningen präglas dagens politik på hemslöjdsområdet av behovet av en strategisk samordning av sektorn, liksom av ett sektorsövergripande perspektiv i förhållande till andra politikområden. För 2011 pekar regeringen på betydelsen av förnyelse och utveckling av hemslöjden ur såväl ett kultur- som ett närings- och hållbarhetsperspektiv.

Det är med utgångspunkt från dessa mål och medel som staten genom åren också har pekat ut en ansvarig myndighet för hemslöjdsfrågorna.

3 Ett myndighetsansvar för hemslöjden

I och med att statliga bidrag har ställts till förfogande för olika hemslöjdsändamål, har det också funnits en utpekad myndighet med ansvar för att fördela bidragen och för att upprätthålla en strategisk samordning av hemslöjden i Sverige. Ansvaret har dock inte varit placerat hos samma myndighet under hela perioden, utan det har flyttats runt en del i statsförvaltningen. I det här kapitlet beskrivs vilka myndighetslösningar som har varit aktuella fram till dagens situation. Utvecklingen har präglats av diskussioner om hemslöjdens naturliga hemvist, i näringspolitiken eller i kulturpolitiken, och om för- och nackdelarna med att ansvaret placeras i en större myndighet med ett brett ansvarsområde eller i en separat, mindre myndighet.

3.1 Inom en industripolitisk myndighet

Länge låg ansvaret för hemslöjden på Kommerskollegium, inom ramen för kollegiets dåvarande ansvar för industrifrågor. År 1922 inrättades en tjänst som statens extra instruktör i husslöjd för att handlägga hemslöjdsfrågorna. Titeln på denna tjänst ändrades på 1950-talet till statens förste hemslöjdskonsulent. Vid slutet av 1960-talet inrättades dock en särskild rådgivande nämnd, för att bistå kollegiet vid behandlingen av bidragsärenden och andra viktiga hemslöjdsfrågor. Förslaget om en rådgivande nämnd lämnades av 1963 års hemslöjdsutredning och fick stöd i

regeringens efterföljande proposition (prop. 1968:1, bil. 9). Riksdagen beslutade också i enlighet med regeringens förslag (bet. SU 1968:7, rskr. 1968:7).

I början av 1970-talet genomfördes en förändring av myndighetsstrukturen på industripolitikens område, som också fick betydelse för hemslöjdsfrågorna. En ny myndighet, Statens industriverk, inrättades den 1 juli 1973 och fick ansvar för centrala industri-, energi- och mineralfrågor. Enligt regeringens proposition (prop. 1973:41) skulle det nya industriverket överta vissa arbetsuppgifter från Kommerskollegium och bland dessa fanns hemslöjdsstödet och den särskilda hemslöjdsnämnden.

Av den styrande instruktionen för den nya myndigheten framgick det hur verksamheten med hemslöjdsfrågorna skulle vara organiserad. Enligt 13 § förordning (1973:566) med instruktion för Statens industriverk skulle en hemslöjdsnämnd vara knuten till verket. Nämndens uppgift var att bistå verket vid behandlingen av ärenden om bidrag till hemslöjdsverksamheten och av andra viktiga hemslöjdsfrågor. Av 16 § framgår att chefen för verkets industribyrå skulle vara nämndens ordförande och att den därutöver skulle bestå av fem ledamöter som utsågs av regeringen. Tre utsågs efter förslag av industriverket och en efter förslag från Svenska landstingsförbundet, medan en ledamot utsågs av regeringen utan nominering från någon annan part. För var och en av ledamöterna utsåg regeringen också en personlig suppleant.

Vid industriverket fanns det också en tjänst som förste hemslöjdskonsulent. I dennes arbetsuppgifter ingick att sköta informations- och kontaktverksamheten i hemslöjdsfrågor, samordningen av hemslöjds- och konsulentverksamhet över hela landet, utredningsarbete samt beredning och uppföljning av hemslöjdsnämndens ärenden.

Fram till början av 1970-talet fanns det alltså ingen tvekan om att hemslöjdsfrågorna hade sin hemvist i den statliga industripolitiken och att myndighetsansvaret för frågorna därför låg inom det politikområdet. Hemslöjdens samband med kulturpolitiken, liksom behovet av en separat myndighet för hemslöjdsfrå-

gorna, kom att uppmärksammas betydligt mer mot mitten av 1970-talet, när en statlig kulturpolitik skulle formas.

3.2 Diskussion om den kulturpolitiska hemvisten

Våren 1974 lade regeringen fram propositionen om den nya statliga kulturpolitiken (prop. 1974:28), med chefen för utbildningsdepartementet statsrådet Bertil Zachrisson (s) som föredragande. I propositionen föreslog regeringen mål, ansvarsfördelning, organisatorisk struktur och vissa nya statsbidrag på kulturområdet. Det föreslogs också att en ny myndighet, Statens kulturråd, skulle inrättas.

En av många frågor som regeringen behandlade i propositionen handlade om hur det kulturpolitiska området skulle avgränsas. Utgångspunkten var ett uttalat behov av en administrativ avgränsning för att klargöra ansvarsfördelningen mellan olika organ. Regeringen förordade att den statliga kulturpolitiken skulle avse åtgärder inom ordets, scenens, bildens och tonens områden samt inom medier som radio och television. Kulturpolitiken borde enligt regeringen även omfatta vissa insatser inom folkbildning och organisationsliv samt åtgärder för att bevara och levandegöra kulturarvet.

Varje administrativ gränsdragning innebär dock, enligt regeringen, en risk för att den helhetssyn på människan som samhällets insatser måste utgå från går förlorad. Indelningen får därför inte göras för strikt. Samverkan mellan olika områden och utbyte av impulser dem emellan måste få möjligheter att utvecklas. Kulturpolitiska åtgärder borde därför samplaneras och samordnas med åtgärder inom andra områden. De närmare formerna för detta samarbete borde dock inte fixeras, utan det skulle i stället vara en väsentlig uppgift för de ansvariga kulturpolitiska organen på alla nivåer. Regeringen konstaterade också att det inom olika områden som inte i första hand styrs av kulturpolitiska mål förekommer kulturella aktiviteter av skilda

slag, t.ex. inom skolan, förskolan och vården. När den kulturella verksamheten utformas i dessa fall borde hänsyn tas till såväl de kulturpolitiska målen som de utbildningspolitiska respektive socialpolitiska. I propositionen nämner regeringen även betydelsen av att kulturpolitiken samarbetar med regionalpolitiken.

I den kulturpolitiska propositionen fanns det, med andra ord, ingen uttalad ambition att utvidga det kulturpolitiska ansvaret till att också omfatta hemslöjden. Hemslöjden pekas inte heller ut bland de andra politikområden som kulturpolitiken borde samverka med. När propositionen behandlades i riksdagen fick frågan dock ett större utrymme. I en riksdagsmotion (mot. 1974:1688) föreslog ledamöter från fem partier (c, s, m, fp, vpk), med riksdagsledamoten Eliasson (c) som första namn, att det skulle fastställas att hemslöjden hörde till det kulturpolitiska arbetsområdet och därför skulle behandlas av den i propositionen föreslagna myndigheten Statens kulturråd. Det statliga anslaget för bidrag till hemslöjden borde följaktligen också anvisas under Utbildningsdepartementets huvudtitel i statsbudgeten, som vid den här tiden även omfattade statens kulturpolitiska åtgärder.

Riksdagens kulturutskott överlämnade fempartimotionen till näringsutskottet för yttrande. I sitt svar (NU 1974:2y) delade näringsutskottet motionens uppfattning att hemslöjden borde ses i ett kulturpolitiskt sammanhang, men enligt utskottet borde sambandet mellan hemslöjden och kultursektorn kunna främjas med mindre genomgripande organisatoriska åtgärder. Genom en översyn av de rådande samarbets- och kontaktformerna borde båda aspekterna kunna göra sig gällande fullt ut. Efter att ha behandlat motionen och näringsutskottets yttrande, tog kulturutskottet i sitt betänkande (bet. KrU 1974:15) ställning för den avgränsning av det kulturpolitiska området som förutsattes i propositionen och avstyrkte en överflyttning av ansvaret för hemslöjden till kulturpolitiken och hemslöjdens anslagsfrågor till utbildningsdepartementets huvudtitel. Utskottet hänvisade

till de genomgripande organisatoriska förändringar som en sådan överflyttning skulle innebära.

Kulturutskottet var även ense med regeringen om att den administrativa gränsdragningen för kulturpolitiken inte skulle uppfattas alltför strikt. En samverkan mellan politiska insatser inom olika områden var en viktig förutsättning för uppkomsten och fortbeståndet av en god kulturmiljö. Enligt kulturutskottet hade hemslöjden en given plats i svenskt kulturliv, som en del av vårt kulturarv och som bärare av en levande och folklig kultur. Samtidigt var det uppenbart att hemslöjdsfrågorna kunde och borde bedömas även från andra utgångspunkter och det var därför inte utan orsak som det statliga stödet till hemslöjden behandlades tillsammans med näringspolitiska frågor.

Utskottet framhöll att den nya myndigheten, Statens kulturråd, skulle få i uppdrag att allmänt följa utvecklingen på kulturområdet i dess helhet. I propositionen ges flera exempel på samråd och samverkan med myndigheter och institutioner inom och utanför rådets ansvarsområde. Utskottet fann det angeläget att hemslöjdens betydelse i ett kulturpolitiskt sammanhang ägnades uppmärksamhet i rådets fortlöpande verksamhet. Uppmärksamheten förutsattes dock vara ömsesidig. De synpunkter på hemslöjden som Statens kulturråd kunde tänkas ha, borde också bli tillgodosedda.

Riksdagen godkände kulturutskottets betänkande (rskr. 1974:248) och regeringen gav senare samma år Statens kulturråd i uppdrag att uppmärksamma vad riksdagen anfört om angelägenheten av att hemslöjdens betydelse i ett kulturpolitiskt sammanhang ägnades uppmärksamhet i rådets fortlöpande verksamhet¹.

¹ Uppgiften om regeringens beslut är hämtad från betänkandet *Hemslöjd – kulturarbete, produktion, sysselsättning* (SOU 1979:77, s. 142).

3.3 Förslag om en separat myndighet

Enligt sina direktiv skulle 1977 års hemslöjdsutredning överväga om Statens industriverk även fortsättningsvis borde vara den centrala myndigheten för hemslöjdsfrågor (dir. 1977:95). Frågan behandlades i utredningens betänkande, som överlämnades till statsrådet och chefen för industridepartementet hösten 1979 (SOU 1979:77).

I sitt betänkande slog utredningen fast att hemslöjden har ett klart samband med såväl näringspolitiken som kulturpolitiken, samtidigt som hemslöjden även berörde andra politikområden, som regionalpolitik, arbetsmarknadspolitik och utbildningspolitik. Enligt utredningen var det viktigt att det fanns ett organ som kunde fånga in hemslöjdens olika aspekter utifrån en helhetssyn på verksamheten. En ansvarig myndighet borde också kunna bevaka att hemslöjdens intressen tas till vara i andra myndigheters löpande verksamhet och samtidigt självständigt förfoga över medel för sin verksamhet. För att uppnå detta krävdes ett organ med en bred sammansättning och en relativt självständig ställning.

Hemslöjdfrågornas organisatoriska knytning till Statens industriverk hade, enligt utredningen, den fördelen att de näringspolitiska aspekterna på hemslöjden kunde beaktas särskilt. Verket hade t.ex. till uppgift att främja näringslivets tekniska och ekonomiska utveckling med särskild inriktning på små och medelstora företag. Industriverkets ansvarsområde var dock så omfattande att hemslöjdsfrågorna i förhållande till övriga frågor var marginella, enligt utredningens uppfattning. Utredningen uttalade: ”Detta gör att hemslöjdsfrågorna av naturliga skäl ägnas ett relativt begränsat intresse. Det faktum att de kulturpolitiska aspekterna ligger utanför verkets arbetsområde kan dessutom i viss mån begränsa verkets och hemslöjdsnämndens arbete”.

Utredningen hade också inhämtat att Statens kulturråd dittills inte nämnvärt hade uppmärksammat hemslöjden inom ramen för sin fortlöpande verksamhet, bl.a. beroende på rådets begränsade ekonomiska resurser. Inom Statens kulturråd fanns det dock en

förståelse för hemslöjdens kulturella aspekter och dessa frågor kan därför komma att beröras i myndighetens kommande arbete, skriver utredningen i sitt betänkande.

Mot denna bakgrund övervägde utredningen olika möjligheter vad gäller det centrala myndighetsansvaret för hemslöjdsfrågorna. Vissa skäl talade för att ansvaret skulle föras över till Statens kulturråd. Det skulle exempelvis kunna medföra ökade satsningar på utställningar, dokumentations- och museiverksamhet m.m. inom ramen för kulturrådets samlade kultursatsningar. Det kunde också diskuteras, menade utredningen, att ge Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) ett ökat sammanhållande ansvar för hemslöjdsfrågorna, inkl. fördelningen av de statliga medlen. Det fanns dock även nackdelar med en sådan lösning, eftersom SHR självt är mottagare av statsbidrag.

Efter att ha vägt flera alternativ mot varandra, bedömde utredningen att det mest ändamålsenliga var att hemslöjdsfrågorna även fortsättningsvis skulle ha sin organisatoriska anknytning till industridepartementets verksamhetsområde. Däremot borde frågorna få en mera självständig ställning. De skulle ge en ökad tyngd åt hemslöjdsfrågorna, samtidigt som det skulle kunna ge ett större utrymme för de kulturella aspekterna. Utredningen föreslog att den dåvarande rådgivande hemslöjdsnämnden skulle ersättas med en självständig myndighet, förslagsvis med namnet Nämnden för hemslöjdsfrågor och med egen förfoganderätt över de medel som riksdagen anvisade till verksamheten. I administrativt hänseende borde dock den nya myndigheten vara knuten till Statens industriverk som därmed skulle svara för nämndens ekonomi- och personaladministration.

Utredningen beskrev också den föreslagna myndighetens organisation. Nämnden för hemslöjdsfrågor borde ha nio ledamöter, med en allsidig sammansättning som representerade olika samhällssektorer och intressen med väsentliga beröringspunkter med hemslöjden. För varje ledamot borde även en personlig suppleant utses. Till nämnden borde knytas ett kansli med ansvar för det löpande arbetet, förslagsvis med 2,5 tjänster i form av en

kanslichef, en handläggare och ett halvtidsanställt biträde. De uppgifter som utförts av förste hemslöjdskonsulenten vid Statens industriverk föreslogs föras över till och byggas ut inom ramen för den nya kansliorganisationen.

3.4 Nämnden för hemslöjdsfrågor bildas

Vid remissbehandlingen av betänkandet av 1977 års hemslöjdsutredning fanns det delade meningar om hemslöjdens fortsatta organisatoriska anknytning till industridepartementets verksamhetsområde. Å ena sidan delade flera instanser utredningens förslag, bl.a. Statskontoret, Statens kulturråd, Landstingsförbundet och några länsstyrelser. Flera andra instanser menade i stället att hemslöjdsfrågorna borde sorteras under Utbildningsdepartementets verksamhetsområde och hanteras av Statens kulturråd på grundval av kulturpolitiska överväganden. Den uppfattningen delades av bl.a. Riksrevisionsverket, några länsstyrelser och i stort av Statens industriverk. Utredningsförslaget att inrätta en självständig nämnd för hemslöjdsfrågorna fick stöd av ett flertal instanser, bl.a. Statens kulturråd, flera länsstyrelser och landsting, Nordiska museet, SHR och Föreningen Same-Ätnam. Mot förslaget om en självständig nämnd ställde sig bl.a. Riksrevisionsverket, Statens industriverk och Landstingsförbundet.

I den efterföljande propositionen om vissa frågor om hemslöjden (prop. 1980/81:87), som beslutades i december 1980, ansåg regeringen att utredningens förslag om förändringar i den dåvarande organisationen av hemslöjdsfrågorna var lämpliga. Ansvaret skulle vara kvar inom det industripolitiska ansvarsområdet, men den rådgivande hemslöjdsnämnden skulle ersättas med ett självständigt och beslutande organ, Nämnden för hemslöjdsfrågor. Enligt regeringen borde nämnden ha en allsidig sammansättning och representera olika samhällssektorer och intressen med väsentliga beröringspunkter med hemslöjden. Till skillnad från utredningen, ansåg regeringen dock inte att det

statsfinansiella läget möjliggjorde en egen kansliorganisation för nämnden. Som föredragande åt nämnden borde tills vidare den förste hemslöjdskonsulenten vid Statens industriverk fungera och nämndens administrativa verksamhet borde förläggas dit.

Vid riksdagsbehandlingen av propositionen inhämtade näringsutskottet ett yttrande från kulturuskottet, som tillstyrkte förslaget att den rådgivande nämnden skulle ersättas med ett självständigt och beslutande organ. Den nya nämnden borde ha en sådan sammansättning att även de kulturpolitiska synpunkterna på hemslöjden kunde förutsättas bli företrädna (bet. 1980/81:KrU4). Näringsutskottet tillstyrkte också regeringens förslag och fann det vara naturligt, som kulturutskottet förordat, att de kulturpolitiska intressena skulle bli företrädna i nämnden (bet. 1980:81:NU42). Mot denna bakgrund inrättades den nya myndigheten, Nämnden för hemslöjdsfrågor, den 1 juli 1981.

I förordning (1981:500) med instruktion för nämnden för hemslöjdsfrågor formulerades de huvudsakliga uppgifterna i de två första paragraferna:

1 § Nämnden för hemslöjdsfrågor skall ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjd i den mån sådana uppgifter inte ankommer på annan statlig myndighet.

2 § Det åligger nämnden särskilt att inom sitt verksamhetsområde fördela statligt stöd till hemslöjdsfrämjande verksamhet.

Av 3 § i förordningen framgick att nämnden skulle bestå av högst nio ledamöter och att det bland ledamöterna skulle finnas en ordförande och en vice ordförande. Några år senare beslutade regeringen en ny förordning (1988:315) med instruktion för Nämnden för hemslöjdsfrågor. De tre inledande paragraferna var identiska med motsvarande paragrafer i den tidigare instruktionen, men i en ny 4 § anges att det vid nämnden finns ett kansli som leds av en chef. Någon närmare förklaring till att ett kansli skulle inrättats går dock inte att spåra i riksdagstrycket från åren 1987-1988.

3.5 Utvärdering av Nämnden för hemslöjdsfrågor

I slutet av 1980-talet blev Nämnden för hemslöjdsfrågor också utsatt för stark kritik från betydande delar av hemslöjdsrörelsen. Myndigheten hade hamnat i akut konflikt med den ideella hemslöjdsrörelsen och SHR. Kritiken uppmärksammades av riksdagens näringsutskott, som 1988 tog upp och påtalade behovet av en utvärdering av verksamheten vid myndigheten. I en fempartimotion kritiserades myndigheten för att agera som överförmyndare för den ideella rörelsen och motionärerna föreslog att myndigheten skulle avvecklas och att bidraget till SHR skulle lämnas direkt till förbundet och inte via nämnden. Med anledning av motionen förordade näringsutskottet en utvärdering av myndighetens verksamhet (bet. 1988/89:NU22).

Mot denna bakgrund beslutade regeringen 1990 att tillkalla en särskild utredningsman för att utvärdera verksamheten vid Nämnden för hemslöjdsfrågor, bl.a. i fråga om gränsdragningen mellan myndigheten och SHR. Av direktiven (dir. 1990:76) framgick att utredaren skulle bedöma i vilken utsträckning nämnden skulle fördela medel till olika verksamheter inom hemslöjden med dåvarande detaljgranskning och om medelsfördelningen delvis borde handhas av SHR.

I det betänkande som hemslöjdsnämndsutredningen lämnade 1991, *Hemslöjd i samverkan* (SOU 1991:66), föreslogs att Nämnden för hemslöjdsfrågor trots allt skulle kvarstå som centralt samordnande organ för det statliga hemslöjdsstödet. Utredaren menade dock att de närings- och sysselsättningsmässiga aspekterna skulle betonas starkare i nämndens verksamhet, för att göra myndigheten mera komplementär i förhållande till den ideella hemslöjdsrörelsen, som traditionellt hade manifesterat den kulturella synen på slöjden. Det var visserligen inte möjligt att ge SHR rollen som förvaltare och fördelare av statsbidraget till hemslöjden, men det statliga bidraget till SHR borde ges som ett friare organisationsbidrag, som rörelsen fritt kan disponera för verksamhetens utveckling.

Utredaren gjorde också en avslutande markering och uttalade att oavsett vilka modifikationer som gjordes av det statliga stödet, skulle det endast i ringa grad komma att förändra den övergripande problembilden. Förutsättningen för ett gott resultat av de statliga insatserna är att gemensamma krafter tas tillvara så att berörda intressenter i verklig mening kan åstadkomma en hemslöjd i samverkan. Detta är dock, enligt utredaren, en fråga om attityder och samsyn som svårligen kan tillgodoses enbart genom formella ändringar av stödsystemet.

Efter att ha tagit del av remissinstansernas synpunkter, drog regeringen slutsatsen att Nämnden för hemslöjdsfrågor skulle kvarstå som centralt samordnande organ för det statliga hemslöjdsstödet. Verksamhetsinriktning och villkoren i övrigt föranledde ingen åtgärd från regeringens sida (prop. 1991/92:100, bil. 12).

3.6 Från näringspolitiken till kulturpolitiken

Efter riksdagsvalet i september 1991 genomförde den nya regeringen en omorganisation i Regeringskansliet. Den innebar bl.a. att de kulturpolitiska frågorna lyftes bort från Utbildningsdepartementet och fördes till ett nyskapat Kulturdepartement den 1 december 1991. I samband med detta fördes även frågor om hantverk och hemslöjd över från Näringsdepartementet till Kulturdepartementet. Den nya organisationen och ansvarsfördelningen i Regeringskansliet fastställdes genom förordning (1991:1468) om ändring i departementsförordningen (1982:1187).

Det statliga anslaget Främjande av hemslöjd, som omfattade de statliga bidragen till konsulentverksamheten i landet, till SHR, till projekt och till nämndens kansli, fördes samtidigt över från näringspolitikens tolfte huvudtitel till kulturpolitikens elfte huvudtitel i statsbudgeten. Den industripolitiska myndigheten var fortfarande värmyndighet för Nämnden för hemslöjds-

frågor. Namnet på värdmyndigheten ändrades dock från Statens industriverk till Närings- och teknikutvecklingsverket (Nutek).

Flytten från näringspolitiken till kulturpolitiken, med tillhörande departement, innebar ingen förändring i sak och det går inte heller att spåra något uttalat politiskt skäl i riksdagstrycken från dessa år till varför den genomfördes. Med tanke på de relativt omfattande diskussioner som hade förts på 1970- och 80-talen om hemslöjdens huvudsakliga hemvist på det ena eller båda politikområdena, kan det tyckas förvånande att frågan inte togs upp till närmare behandling, men det kan också förklaras av att en annan fråga inom hemslöjdsområdet stod i centrum för det politiska intresset under åren 1990-91, den om gränsdragningen mellan den statliga myndigheten och den ideella rörelsen i SHR (se avsnitt 3.5).

3.7 Den nuvarande Nämnden för hemslöjdsfrågor

Den 1 juli 2011 kunde Nämnden för hemslöjdsfrågor fira trettioårsjubileum som myndighet. Nämnden är i dag en väl etablerad myndighet med en mångfacetterad verksamhet. Med sin hemvist inom kulturpolitiken har den samtidigt ett tätt samband med näringspolitiken, och med det civila samhället. Regeringens nuvarande styrning av Nämnden för hemslöjdsfrågor framgår av myndighetens instruktion, av det årliga regleringsbrevet och av tillsättningen av ledamöter i nämnden. I detta avsnitt beskrivs regeringens styrning av nämnden.

3.7.1 Myndighetens uppgifter och uppdrag

Från och med den 1 januari 2008 styrs myndigheten av förordning (2007:1193) med instruktion för Nämnden för hemslöjdsfrågor. Den nya instruktionen ersatte den förordning som hade gällt sedan 1988 och som i sin tur ersatte

myndighetens första instruktion från 1981 (se avsnitt 3.4). I den nuvarande instruktionen är innehållet i de två första paragraferna, som beskriver myndighetens grundläggande uppgifter, identiska med de två tidigare instruktionernas motsvarande paragrafer, sånär som på några smärre språkliga justeringar. Det två första paragraferna har i dag följande lydelse:

1 § Nämnden för hemslöjdsfrågor ska ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjd, i den utsträckning sådana uppgifter inte ska fullgöras av någon annan statlig myndighet.

2 § Myndigheten ska särskilt inom sitt verksamhetsområde, i mån av medel, fördela statliga bidrag till hemslöjdsfrämjande verksamhet.

I det årliga regleringsbrevet preciserar regeringen myndighetens grundläggande uppgift ytterligare. Under rubriken *Främjande av hemslöjd* beskrivs myndighetens uppgift enligt följande i regleringsbrevet för 2011:

Nämnden för hemslöjdsfrågor har till uppgift att ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser genom att

- stärka förnyelsen och utvecklingen av hemslöjden ur såväl ett kultur- som ett närings- och hållbarhetsperspektiv och därmed tillvarata hemslöjdens materialkunskap, teknikkunskap, formspråk, tradition och kvalitet,
- öka barns och ungdomars intresse för utövande av olika slöjdtekniker.

I regleringsbrevet för 2011 finns även två uppdrag formulerade. Enligt det ena ska myndigheten utveckla och medverka i insatser för att främja kulturella och kreativa näringar. Enligt det andra ska myndigheten utforma en strategi för sin barn- och ungdomsverksamhet för åren 2012-2014. I den spännvidd som finns mellan detaljstyrning och målstyrning av statens många myndigheter, är regeringens verksamhetsstyrning av nämnden mera övergripande än detaljerad. Regeringen sätter ramarna men

lämnar i instruktionen ett utrymme för myndigheten att agera inom utifrån egna prioriteringar. Den finansiella styrningen i regleringsbrevet för 2011 är däremot relativt detaljerad. Årets statsanslag på 11 252 000 kronor är uppdelat på fyra anslagsposter, med belopp på mellan 1 500 000 kronor för projektstöd och 4 200 000 kronor för bidrag till SHR.

3.7.2 Myndighetens ledning

Av de generella riktlinjerna för statsförvaltningen framgår de alternativ som finns för en myndighets ledning. Enligt 2 § myndighetsförordningen (2007:515) kan en myndighet ledas av en myndighetschef (enrådighetsmyndighet), en styrelse (styrelsemyndighet), eller en nämnd (nämndmyndighet). Inom Kulturdepartementets verksamhetsområde finns det sedan några år tillbaka i huvudsak enrådighetsmyndigheter, sedan en tidigare myndighetsmodell med styrelser med begränsat ansvar avskaffades. Ett välkänt exempel på en styrelsemyndighet på kulturområdet är Statens kulturråd. Därutöver finns det också några nämndmyndigheter, varav Nämnden för hemslöjdsfrågor är en.

Att hemslöjdsfrågorna skulle hanteras av en nämndmyndighet och inte någon annan form av myndighet, får ingen direkt förklaring i 1979 års hemslöjdsutredning, som föreslog att den självständiga nämnden skulle inrättas. Däremot är det tydligt att förslaget bygger på ett behov av att den rådgivande hemslöjdsnämnden inom dåvarande Statens industriverk skulle ersättas med ett självständigt och beslutande organ och det förefaller inte ha funnits något behov av att därutöver ändra den rådande ordningen och t.ex. ersätta nämnden med en styrelse.

En betydelsefull skillnad mellan nämndmyndigheter och andra myndigheter är att det är nämnden som leder och ansvarar för verksamheten i myndigheten. Av 3-4 §§ i instruktionen för Nämnden för hemslöjdsfrågor framgår att myndigheten leds av en nämnd och att nämnden ska bestå av högst nio personer. I 14-

18 §§ myndighetsförordningen finns även vissa generella bestämmelser för nämndmyndigheter. De omfattar frågor om nämndens sammansättning, beslutsförhet och förekomsten av ett kansli.

Medan regeringen utser ledamöterna i nämnden, är det nämnden som utser chefen för kansliet. Kanslichefen leder den dagliga verksamheten i myndigheten och ska följa de direktiv och riktlinjer som nämnden bestämmer. Den nuvarande kanslichefen heter Eva Ohlsson och hon har haft sin tjänst sedan 1993. Nämnden har i mars 2012 följande sammansättning:

- Bo-Erik Gyberg, ordförande, rektor vid Stockholms dramatiska högskola,
- Katarina Brieditis, designer, Stockholm,
- Conny Brännberg, kommunfullmäktiges ordförande, Skövde,
- Anne Elmdahl, egen företagare, Linköping,
- Gunilla Kindstrand, kulturjournalist, Hudiksvall,
- Anne Ludvigsson, lärare, f.d. riksdagsledamot, ordförande i SHR, Sturefors,
- Tobias Nielsén, verkställande direktör, Stockholm,
- Mari-Ann Nutti, VD Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji, Jokkmokk, samt
- Peter Nylander, formgivare, Stockholm.

Nämndens sammansättning kan sägas präglas dels av en praxis som innebär att en företrädare för SHR resp. Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji har en plats i nämnden, dels av den vikt som regeringen fäster vid hemslöjdens betydelse för kulturella och kreativa näringar. Åtta av nio ledamöter har förordnats efter 2006.

3.7.3 Myndighetens drift

Nämnden för hemslöjdsfrågor är en av de minsta myndigheterna i statsförvaltningen och den minsta inom Kulturdepartementets

verksamhetsområde. En myndighets storlek kan visserligen mätas på lite olika sätt, men ett vanligt mått är att se till kostnaderna för att driva myndigheten, dvs. personalens löner, hyran för myndighetens lokaler och övriga administrativa kostnader.

Grundbemanningen vid nämndens kansli är sedan några år tillbaka tre personer, varav två heltider och en tjänst på 70 procent. Det är i huvudsak samma bemanning som föreslogs redan i 1977 års hemslöjdsutredning (se avsnitt 3.3). De två heltiderna i dagens kansli är kanslichefen och en assistent, medan deltiden avser en handläggare. Lönekostnaderna för dessa var 1 750 000 kronor under 2010 och de totala förvaltningskostnaderna var 2 269 000 kronor. I det årliga regleringsbrevet har det under en följd av år funnits en särskild anslagspost för myndighetens kostnader och den posten har varit på drygt 2 200 000 kronor.

De faktiska kostnaderna för driften av myndigheten är dock något högre. Kostnaderna för lokaler, ekonomi- och personaladministration, IT-support och intern service ligger utanför nämndens statsanslag och finansieras av Tillväxtverket, som är s.k. värmyndighet för nämnden. Det innebär att verket upplåter en del av sina lokaler på Götgatan 74 i Stockholm till nämnden och att verket även utför administrativa uppgifter åt nämnden. Denna för statsförvaltningen relativt ovanliga lösning är reglerad i de båda myndigheternas instruktioner. Enligt 13 § i förordning (2009:145) med instruktion för Tillväxtverket ska verket utföra administrativa uppgifter åt nämnden. Motsvarande bestämmelse finns i 8 § i nämndens instruktion. Regleringen innebär också att Tillväxtverket ska stå för de kostnader som följer av uppgiften, utan ersättning från nämnden. Inom ramen för denna översyn har Tillväxtverket uppskattat kostnaden för de tjänster som utförs åt nämnden till cirka 640 000 kronor per år.

4 Hemslöjden i regionerna

Som framgår av redogörelsen i kapitel 1 har verksamheten med kringresande konsulenter varit ett centralt inslag i statens åtgärder för att främja hemslöjden ända sedan slutet av 1800-talet. Konsulenterna har i huvudsak haft ett län som sitt arbetsområde och uppgiften har varit att ge råd och upplysningar om hemslöjden i länet. Enligt en allmänt vedertagen uppfattning har läns-hemslöjdskonsulenterna² spelat en viktig roll som folkbildare, samordnare och brobyggare mellan slöjdare, föreningar, myndigheter, organisationer och allmänhet.

Länge hade de regionala konsulenterna läns-hemslöjdsföreningar som sina huvudmän, men numera har även landsting och läns-museer tagit på sig den rollen. Grundläggande för verksamheten med regionala hemslöjdskonsulenter är också att den finansierats gemensamt av staten och respektive landsting. Det statliga bidraget till läns-hemslöjdskonsulenter har varit den största posten i statens stöd till hemslöjden och bidragen har fördelats av den ansvariga myndigheten för hemslöjdsfrågor.

I takt med att den nya kultursamverkansmodellen successivt införs i olika delar av landet fr.o.m. 2011 kommer denna, tidigare centrala, del av verksamheten i Nämnden för hemslöjdsfrågor inte längre att utföras av nämnden. Samverkansmodellen omfattar redan 2011 Skåne, Västra Götaland, Halland, Gotland och Norrbotten. År 2012 utvidgas modellen till ytterligare elva län.

² Begreppen "läns-hemslöjdskonsulenter" och "regionala hemslöjdskonsulenter" används synonymt i promemorian.

I detta kapitel beskrivs inledningsvis de förändrade förutsättningar som följer av kultursamverkansmodellen, generellt för kulturområdet och specifikt för hemslöjdsområdet. Därefter beskrivs modellen med regionala huvudmannaskap på kulturområdet och hur huvudmannaskapen har diskuterats och hanterats inom hemslöjdsområdet. En särskild fråga i det sammanhanget avser det bemyndigande som Nämnden för hemslöjdsfrågor har haft för att pröva och godkänna huvudmän för läns hemslöjds konsulenter. Avslutningsvis behandlas några av de intryck som förmedlats inom ramen för denna översyn, om konsekvenserna av den nya modellen för hemslöjdsområdet.

4.1 Kultursamverkansmodellens nya förutsättningar

I den nya modellen har medlen för flera olika statliga bidrag till regional kulturverksamhet, som tidigare anvisades under skilda anslag eller anslagsposter, förts samman till det gemensamma anslaget 1:6 *Bidrag till regional kulturverksamhet*, inom utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid. Anslaget disponeras i huvudsak av Statens kulturråd, men eftersom alla län ännu inte ingår i modellen disponeras delar av anslagsposten fortfarande av andra myndigheter. Nämnden för hemslöjdsfrågor disponerar därmed inte längre de medel som avser regionala hemslöjds konsulenter i de län och regioner som ingår i kultursamverkansmodellen, men nämnden disponerar fortfarande medlen till konsulentverksamheten i övriga län.

Statens kulturråds fördelning av de medel som finns anvisade under anslaget 1:6 och som ingår i samverkansmodellen ska ske i enlighet med förordning (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet. Av förordningen framgår bl.a. att statsbidraget får fördelas till landsting. Bidraget ska alltså inte som tidigare fördelas till enskilda institutioner på regional nivå. Uppgiften att fördela statsbidraget till kulturverksamheter inom en region, till institutioner eller till andra

mottagare, sköts i stället av respektive landsting. Den legala grunden till att landsting får fördela statsbidrag finns i lag (2010:1919) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet. Enligt denna lag finns det också vissa förutsättningar förbundna med landstingens rätt att fördela statsbidrag. Landstingen ska upprätta en regional kulturplan som överensstämmer med de föreskrifter som regeringen meddelar. Därutöver får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddela föreskrifter om regionala kulturplaner samt om uppföljning och redovisning av statsbidragen.

Regeringens föreskrifter om landstingens kulturplaner återfinns alltså i nämnda förordning. Där framgår det att planen ska avse tre år, om det inte finns särskilda skäl för annat. Landstinget ansvarar för att den regionala kulturplanen utarbetas i samverkan med länets kommuner och efter samråd med länets professionella kulturliv och det civila samhället. Med kulturplanen som grund beslutar Statens kulturråd om det statsbidrag som landstinget ska fördela.

I förordningen anges också vissa innehållsliga kriterier för landstingens bidragsgivning. Fördelningen av statsbidraget ska t.ex. bidra till att de nationella kulturpolitiska målen uppnås och ge ökade möjligheter till regionala prioriteringar och variationer. Landstingen ansvarar också för att bidragsgivningen främjar en god tillgång för länets invånare till professionell teater-, dans- och musikverksamhet, museiverksamhet, biblioteksverksamhet, konst- och kulturfrämjande verksamhet, regional enskild arkiverksamhet, filmkulturell verksamhet och främjande av hemslöjd. Landstinget får även lämna statsbidrag för vissa länsöverskridande och konstområdesöverskridande samarbeten. Beträffat utifrån ett hemslöjdsperspektiv, är det tydligt att staten lyfter fram främjandet av hemslöjden som ett viktigt inslag i varje läns kulturverksamhet, men staten anger däremot inte längre i vilken form verksamheten ska bedrivas.

Ett annat betydelsefullt inslag i kultursamverkansmodellen är det samverkansråd med flera statliga myndigheter och nationella institutioner som inrättats vid Statens kulturråd. Att ett sådant

råd ska finnas och att dess uppgift är att samordna de nationella kulturpolitiska intressena i modellen, framgår av förordning (2007:1186) med instruktion för Statens kulturråd. Det är regeringen som bestämmer vilka statliga myndigheter och institutioner som ska ingå i rådet och regeringens beslut på den här punkten framgår av det årliga regleringsbrevet för respektive organisation. För 2011 ingår Statens kulturråd, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Konstnärsnämnden, Riksteatern, Stiftelsen Svenska Filminstitutet och Länsstyrelsen i Sörmland. Hemslöjdsfrågorna är med andra ord väl företrädna i samverkansrådet genom att den ansvariga myndigheten Nämnden för hemslöjdsfrågor har en egen plats.

Så långt är det alltså relativt klart vilka formella förutsättningar som gäller för den nya kultursamverkansmodellen och hur förändringarna i förhållande till den tidigare ordningen påverkar bl.a. hemslöjdsområdet. I praktiken innebär de förändrade förutsättningarna ett delvis annat arbetssätt för såväl den centrala myndigheten på hemslöjdsområdet som för de regionala hemslöjdskonsulenterna. En fråga som har haft stor praktisk betydelse för det regionala hemslöjdsarbetet är den ordning som har funnits med att utse regionala huvudmän för länshemslöjdskonsulenterna.

4.2 Regionala huvudmannaskap

Med huvudman avses i förvaltningsrättsliga termer en statlig myndighet, kommunal förvaltning eller någon annan organisation som har ansvaret för en viss verksamhet. Begreppet har använts flitigt inom ramen för den statliga kulturpolitiken, för att beskriva den generella ansvarsfördelningen mellan staten och landstingen för de regionala kulturinstitutioner som har byggts upp i hela landet sedan 1970-talet. Ansvarsfördelningen innebär i princip att staten har stått för en betydande andel av finansieringen, medan landstingen har varit huvudmän för verksamhe-

ten. I praktiken har landstingen beslutat om sin andel av finansieringen, formulerat verksamhetsmål och uppdrag för verksamheten samt tillsatt chefer och styrelse. Institutionernas befattningshavare har varit anställda vid respektive institution och inte i landstingets förvaltning. Den statliga styrningen och uppföljningen av de regionala huvudmännen och kulturverksamheten i länen har traditionellt varit begränsad från regeringens och Statens kulturråds sida.

På hemslöjdsområdet har modellen med regionala huvudmän sett lite annorlunda ut jämfört med den generella ordningen på kulturområdet. Visserligen har finansieringen av läns hemslöjds-konsulenterna också byggd på principen om delat ansvarstagande mellan staten och landstingen, men en viktig skillnad är att det inte finns ett nät av regionala kulturinstitutioner som konsulenterna självklart kan vara anställda i. Därför har andra lösningar kommit till användning på hemslöjdsområdet. Frågan om lämpliga huvudmän för läns hemslöjds konsulenterna har också varit en återkommande fråga i de utredningar och propositioner som har behandlat hemslöjdsområdet och regionala hemslöjds-konsulenter.

När 1977 års hemslöjdsutredning diskuterade huvudmannaskapen för regionala hemslöjds konsulenter, hänvisade den till 1968 års statsverksproposition (prop. 1968:1, bil. 9). I propositionen påpekade regeringen att läns hemslöjdsföreningar var lämpliga som huvudmän för konsulenter, men att det i undantagsfall kunde finnas skäl för att huvudmannaskapet utövades av landsting eller hushållningssällskap.

Hemslöjdsutredningen konstaterade att det i slutet av 1970-talet var arton län som hade läns hemslöjdsföreningar som huvudmän, medan det i två län var läns hemslöjdsförbund och i fyra län landstinget som var huvudmän. Efter ett resonemang om erfarenheter av och synpunkter på de olika huvudmännen, drar utredningen slutsatsen att båda huvudalternativen, föreningshuvudmannaskap och landstingshuvudmannaskap, väl kan förenas med den verksamhetsinriktning som ska gälla för läns hemslöjds konsulenternas arbete. Från samhällsekonomisk

synpunkt argumenterade utredningen för att båda alternativen var likvärdiga och det därför inte längre skulle vara uttalat att den förstnämnda lösningen skulle vara prioriterad medan det andra bara skulle få väljas undantagsvis. Riktlinjerna borde ge utrymme för flexibilitet och lämplighetsbedömning mellan de båda alternativen i varje län. Utredningen såg dock inga skäl för att vidga kretsen av lämpliga huvudmän till t.ex. länsstyrelser eller läns museer. I den efterföljande propositionen (prop. 1980/81:87) instämmer regeringen i utredningens uppfattning om de två alternativ som bör gälla för huvudmannaskapen.

Ett drygt decennium senare, i budgetpropositionen för 1998 (prop. 1997/98:1, utg.omr. 17), förordade regeringen en utvidgning av den möjliga kretsen huvudmän, genom att hänvisa till att en försöksverksamhet med läns museer som huvudmän hade fallit mycket väl ut. Sedan 1998 har det därför varit möjligt för hemslöjdsföreningar, landsting och läns museer att vara huvudmän för regionala hemslöjdskonsulenter. Enligt uppgift från Nämnden för hemslöjdsfrågor finns det för närvarande nio huvudmän som är läns hemslöjdsförening eller -förbund, sju huvudmän som är landsting eller region, fyra huvudmän som är läns museer och en huvudman som är hushållningssällskap.

Med de olika alternativ som alltså har förelegat för rollen som huvudman för läns hemslöjdskonsulenter, har det också diskuterats i utredningar och propositioner hur valet och beslutet om huvudmannaskap närmare bestämt ska gå till.

4.3 Nämndens uppdrag

1977 års hemslöjdsutredning räknade med att huvudmanfrågan skulle kunna lösas i samförstånd mellan vederbörande hemslöjdsföreningar, konsulenter och landsting. I den efterföljande propositionen om vissa frågor om hemslöjden (prop. 1980/81:87) delade regeringen utredningens grundläggande förhoppning om samförstånds lösningar, men regeringen lade också till den nya myndigheten Nämnden för hemslöjdsfrågor i listan

över parter som borde samråda om huvudmannaskapet i respektive län.

I samband med att kretsen möjliga huvudmän vidgades till att även omfatta läns museer, upprepade regeringen att frågan om regionalt huvudmannaskap borde kunna lösas i samförstånd mellan hemslöjdsförening, landsting, konsulenter och Nämnden för hemslöjdsfrågor (prop. 1997/98:1, utg.omr. 17). I samtliga budgetpropositioner mellan åren 1993/94 och 2009/10 fanns det också en informationstext under anslaget *Främjande av hemslöjden* som slog fast att nämnden stod som samordnare av konsulentverksamheten och hade bemyndigande att pröva frågan om huvudmannaskap för konsulenterna.

Det är med stöd i denna text som myndigheten har prövat och godkänt huvudmän för de regionala hemslöjdskonsulenterna. Denna uppgift finns dock inte uttryckt i något av regeringens styrande dokument, dvs. nämndens instruktion och regleringsbrev. Här utgår myndigheten från regeringens vägledande uttalande i budgetpropositionen för 1998 och i den återkommande informationstexten under anslaget. Uttalanden och informationstexter i budgetpropositioner är dock formellt sett inte styrande för myndigheters agerande, vare sig det handlar om nya myndighetsuppgifter eller om tidigare uppgifter som upphör.

Nämndens modell för prövning av regionala huvudmannaskap bygger på att alla regionala huvudmän för läns hemslöjdskonsulenter ska ta emot ett skriftligt uppdrag. I uppdraget formuleras det övergripande målet för konsulentverksamheten, en beskrivning av konsulentrollen, viktiga nyckelord i konsulentarbetet, formerna för planering och uppföljning, nämndens roll, förutsättningarna för statsbidraget, de nationella kulturpolitiska målen, samt huvudmannens roll. Den berörda föreningen, landstinget eller läns museet godkänner uppdraget med en namnteckning och bekräftar därmed sitt huvudmannaskap och sitt arbetsgivaransvar för länets hemslöjdskonsulenter.

Det vanliga tillvägagångssättet vid ett byte av huvudmannaskap, är att en av de berörda parterna väcker frågan. Nämnden tar då initiativ till ett samtal mellan parterna med målet att finna en samförstånds lösning. Därefter inkommer den nya huvudmannen med en ansökan om att få överta huvudmannaskapet. Utifrån en sådan ansökan fattar nämnden sitt beslut.

Ett exempel från augusti 2011 är ett yttrande från nämnden angående en föreslagen förändring av huvudmannaskap för läns hemslöjds konsulenterna vid Stockholms läns landsting. I yttrandet beskriver nämnden sitt uppdrag att samordna konsulentverksamheten, hur kretsen av olika huvudmannaskap har utvecklats under historien samt konsulenternas mångfacetterade verksamhet. Utifrån en bedömning av hemslöjds konsulentverksamheten i Stockholms län, förordar nämnden avslutningsvis att landstinget behåller huvudmannaskapet för länets hemslöjds konsulenter i stället för att knyta verksamheten till en större institution.

Under arbetet med denna översyn har det inte framkommit någon direkt kritik mot nämndens arbete på den här punkten. Det allmänna intrycket är i stället att nämnden utför ett angeläget arbete som kvalitetssäkrare och samtalspart när länen formulerar och organiserar sitt regionala hemslöjdsarbete. Samtidigt kan den här delen av nämndens verksamhet ifrågasättas på mera principiella grunder, utifrån de förändrade förutsättningar som kultursamverkansmodellen ger.

Som framgår av redogörelsen, har frågan en tydlig koppling till att nämnden också disponerar statsbidraget för regionala hemslöjds konsulenter och är den statliga instans som beslutar om statsbidrag till respektive huvudman. I takt med att kultursamverkansmodellen genomförs ska nämnden, som sagt, inte längre besluta om statsbidrag och därmed är det också mycket som talar för att nämndens uppgift att granska och godkänna vissa huvudmän också ska upphöra. Hur en sådan ytterligare förändring av nämndens nuvarande uppgifter påverkar det samlade behovet av nationell samordning, kommenteras vidare i kapitel 6 Överväganden och bedömningar.

4.4 Kultursamverkansmodellens konsekvenser för hemslöjden

Konsekvenserna för hemslöjden av kultursamverkansmodellen kan beskrivas utifrån några olika perspektiv. En del av förändringarna är av formell karaktär. Andra förändringar handlar om det dagliga arbetet på statlig och regional nivå. Förändringar kan också uppstå när det gäller hemslöjdens plats i regionernas kulturverksamhet. Det är sannolikt för tidigt att dra några bestämda slutsatser, men i detta avsnitt beskrivs några intryck och bedömningar som har inhämtats under arbetet med denna översyn. För en mer fullständig utvärdering av kultursamverkansmodellen hänvisas till det uppdrag som Myndigheten för kulturanalys har om att utvärdera resultaten av modellen.

Hemslöjden har fått en relativt framskjuten plats när de formella förutsättningarna för kultursamverkansmodellen har formulerats i lagar, förordningar och andra regeringsbeslut. Hemslöjden finns t.ex. med bland de sju sektorer på kulturområdet som regeringen har pekat ut som nödvändiga för landsingen att ha med i sina kulturplaner. Visserligen nämns det inte i vilken form hemslöjden ska främjas, om det t.ex. ska ske i form av regionala hemslöjdskonsulenter eller i någon annan form, men detta ligger helt i linje med de generella förutsättningarna för samverkansmodellen. Regeringen pekar inte längre ut vissa institutioner på regional nivå som mottagare av statsbidrag, utan den närmare fördelningen avgörs av respektive landsting. Vidare har regeringen beslutat att Nämnden för hemslöjdsfrågor ska ha en plats i det samverkansråd som, under Statens kulturråds ledning, samordnar de nationella kulturpolitiska intressena i modellen. Som framgått ovan finns det därutöver en kvarvarande oklarhet om nämndens uppgift att pröva frågan om huvudmannaskapen för regionala hemslöjdskonsulenter.

De förändrade formella förutsättningarna medför också ett nytt arbetssätt för berörda parter. För nämndens och hemslöjdskonsulenternas del medför samverkansmodellen t.ex. en minsk-

ning av de relativt täta inbördes kontakter som normalt följer av en årlig bidragsfördelning och uppföljning. Fortfarande samlar dock nämnden varje år samtliga regionala konsulenter och rikskonsulenter till uppskattade konferenser och utbildningar om gemensamma hemslöjdsfrågor. För de regionala konsulenternas del innebär samverkansmodellen av naturliga skäl att fokus i arbetet delvis skiftar till att i högre grad vara en del av det arbete som bedrivs i respektive region med kulturplaner och medelsfördelning.

En oro som kommit till uttryck vid kontakter inom ramen för denna översyn är att hemslöjdsfrågorna kommer att få svårt att hävda sig och ta plats i det regionala arbetet med kulturplaner och beslut om statsbidrag. Konkurrensen från andra delar av kulturområdet har upplevts som stor.

En indikation på hur hemslöjden klarar sig i den regionala konkurrensen är hur sektorn behandlas i de kulturplaner som ligger till grund för verksamheten. I den första omgången, när modellen omfattade fem regioner och län, fanns hemslöjden med i samtliga kulturplaner. Enligt uppgift var det dock först efter att samverkansrådet påtalat brister på bl.a. den här punkten som samtliga fem regionala kulturplaner kunde fastställas med hemslöjdsfrågan på plats. Den erfarenheten visar, enligt företrädare för hemslöjden, på betydelsen av en separat myndighet för hemslöjdsfrågorna och av att myndigheten har en egen plats i samverkansrådet.

Kulturplanerna från de elva nya regioner som ingår i den andra omgången av samverkansmodellen har i november 2011 lämnat sina kulturplaner till Statens kulturråd. Enligt uppgift från Kulturrådet omfattar samtliga elva planer insatser som syftar till att främja hemslöjden. Gemensamt för alla planer är att hemslöjden beskrivs i relation till barn och unga och att det är inom det området som regionerna vill stärka och utveckla sina insatser för hemslöjden. Ett annat område som betonas är hemslöjden som näring, som kan bidra till den regionala tillväxten.

En annan indikation på hur hemslöjden klarar sig i den regionala konkurrensen är att se till regionernas bidragsgivning.

Får hemslöjden en mindre eller större andel av statsbidraget i kultursamverkansmodellen jämfört med den tidigare ordningen? Enligt hemslöjdskonsulenterna i de fem regionerna som ingick i den första omgången är det för tidigt att dra några slutsatser på den här punkten. Med ett undantag har det under det första året inte skett några egentliga förändringar i medelsfördelningen till berörda hemslöjdskonsulenter.

5 Rikskonsulenter

Bakom utbyggnaden av ett regionalt nät av läns-hemslöjds-konsulenter har det funnits en grundläggande tanke om att behoven inom särskilda slöjdarter och inom enskilda län och befolkningsgrupper ska tillgodoses av den regionala organisationen. Med tiden har dock några angelägna undantag från den allmänna principen pekats ut och det har medfört att en ny typ av hemslöjds-konsulenter utvecklats, med den samlande benämningen rikskonsulenter. Först ut var sameslöjden som redan på 1960-talet fick en första heltidsanställd konsulent. På 1980-talet tillkom en särskild konsulent för knyppling och på 1990-talet byggdes verksamheten ut med en konsulent i hemslöjd för barn och ungdom. På 2000-talet har verksamheten med rikskonsulenter förändrats innehållsmässigt och förstärktes 2011 genom externa projektmedel.

Rikskonsulenterna har hittills haft samma grundläggande uppgift som läns-hemslöjds-konsulenterna, med rådgivning och upplysning om sin slöjdart. Som framgår av namnet ska rikskonsulenten dock ha ett mer övergripande, nationellt perspektiv på sin verksamhet. En annan skillnad jämfört med de regionala konsulenterna är att rikskonsulenterna är helt finansierade av statliga medel. Bland rikskonsulenterna finns även en skillnad mellan dem som har en annan huvudman än Nämnden för hemslöjdsfrågor, som i sin tur får statsbidrag från nämnden för att finansiera tjänsterna, och dem som är anställda direkt av nämnden. Det är sameslöjds-konsulenterna och spetskonsulenten som har en annan huvudman.

Som framgår av redogörelsen i kapitel 2, har den gradvisa utbyggnaden av verksamheten med rikskonsulenter behandlats i flera propositioner, men den faktiska regleringen av frågan återfinns i det årliga regleringsbrevet. Där anvisar regeringen en anslagspost för verksamheten och fastställer ändamålet. I regleringsbrevet för 2011 anvisar regeringen 3 313 000 kronor för bidrag till fem rikskonsulenter eller motsvarande. Dessutom får anslagsposten användas för fortbildning och en årlig informationskonferens. I detta kapitel beskrivs den närmare inriktningen på de befintliga rikskonsulenterna.

5.1 Sameslöjds konsulenter

Sameslöjden identifierades tidigt som en slöjdart med särskilda behov av statliga stödinsatser. Efter att den första sameslöjds-konsulenten anställdes på 1960-talet, fortsatte utbyggnaden under de följande decennierna och sedan slutet av 1980-talet finansierar staten tre sameslöjds konsulenter. Dessa har numera Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji i Jokkmokk som huvudman och stiftelsen får årligen statsbidrag från Nämnden för hemslöjdsfrågor för att finansiera tjänsterna.

Sameslöjdsstiftelsen Sámi Duodji bildades 1993 av de samiska riksorganisationerna Svenska Samers Riksförbund och Riksorganisationen Same Átnam och sedan 1996 är stiftelsen huvudman för konsulenterna. Inriktningen på konsulenttjänsterna är inte för alltid given, utan har ändrats under senare år. Tidigare var tjänsterna geografiskt indelade, med ansvar för var sin del av det samiska området. Numera är tjänsterna i stället tematiskt indelade och inriktas på kulturarv och hantverk, på näringslivsfrågor samt på marknadsföring och kommunikation. Stiftelsens mål är att främja, stödja och utveckla samisk slöjd och samiskt konsthantverk samt att värna om det samiska hantverks- och kulturarvet. Stiftelsen vill bl.a. öka sysselsättningsgraden bland samiska slöjdföretag, höja kompetensnivån bland befintliga företagare och rekrytera fler samiska slöjdare till näringen.

Enligt stiftelsens verksamhetsplan för 2011 ska konsumenten för kulturarv och hantverk värna om och föra vidare det samiska kulturarvet, finnas tillgänglig i frågor som rör det samiska kulturarvet och medverka till att höja status och öka intresset för den samiska slöjden. I tjänsten ingår bl.a. att löpande komplettera s.k. dräktområdespärmor och slöjdmaterialpärmor med nya uppgifter. Konsumenten med ansvar för näringslivsutvecklingen ska vara en resurs i frågor som rör näringsverksamhet i samiska duodjiföretag, för såväl befintliga företag som nystartade. Särskilda insatser ska riktas till yngre, t.ex. avgångselever vid Samernas Utbildningscentrum. Konsumenten med ansvar för marknadsföring och kommunikation svarar för stiftelsens grafiska profilering, trycksaker, webbplats, annonser, nyhetsbrev m.m.

Sameslöjdsstiftelsen har i praktiken två uppdragsgivare, varav den ena är Nämnden för hemslöjdsfrågor och den andra är Sameetinget. De båda uppdragsgivarna bidrar med ungefär lika mycket till verksamheten och styrningen är relativt begränsad. En fråga som ställts inom ramen för denna översyn är om det för stiftelsens del skulle vara bättre med endast en uppdragsgivare, som då skulle vara Sameetinget. Stiftelsens uppfattning är att den nuvarande ordningen fungerar väl och därför är att föredra.

Mot denna bakgrund finns inget omedelbart behov av förändring. Under förutsättning att samma ekonomiska villkor som hittills kan garanteras, kan det dock vara ett alternativ att låta Sameetinget ta över bidragsfördelningen till sameslöjds-konsulenterna. När det gäller den nationella kulturpolitiken och de ändrade förutsättningar som följer av den nya kultursamverkansmodellen, har Sameslöjdstiftelsen haft vissa kontakter med Norrbottens läns landsting i samband med att landstinget formulerade en Kulturplan för 2011-2013. I planen redovisas sameslöjden relativt kortfattat som en del av den hemslöjdsfrämjande verksamheten i länet och landstinget drar slutsatsen att slöjd och konsthantverk med samiskt ursprung är av särskilt värde inom och utom Norrbotten och är en definitiv del av den regionala tillväxten och de kulturella näringarna. Utöver fortsatta kontakter med Norrbottens läns

landsting, har stiftelsen ambitionen att på sikt påverka kulturplanerna även i andra län.

5.2 Spetskonsulent

När 1977 års hemslöjdsutredning föreslog att statens skulle bidra till halva finansieringen av en särskild spetskonsulent vid Föreningen Svenska Spetsar i Linköping, var det med förutsättningen att Östergötlands läns landsting skulle stå för den andra halvan. Tjänsten inrättades enligt modellen med delat finansieringsansvar i mitten av 1980-talet, men från början av 1990-talet var tjänsten som spetskonsulent helstatligt finansierad. Sedan några år tillbaka är dock statsbidraget sänkt och avser numera en halvtidstjänst. Nämnden för hemslöjdsfrågor, som beslutar om bidragets storlek, prioriterade en annan användning av medlen (se avsnitt 5.4).

Föreningen Svenska Spetsar är huvudman för spetskonsulenten och tjänsten är placerad i Vadstena. Föreningen bildades 1962 och är riksorganisation för knyppling i Sverige. Enligt föreningens stadgar är ändamålet att främja knyppling och närliggande handaslöjder. Föreningen ska tillverka och saluföra spetsar, redskap och material för knyppling, kvalitetsmärka spetsar ur föreningens produktion, anordna undervisning i knyppling samt även på annat sätt utveckla, förnya och sprida upplysning om knyppling.

Föreningen har ca 800 medlemmar i Sverige och internationellt och verksamheten består i huvudsak av rådgivning, kursverksamhet och information, bl.a. genom deltagande i mässor, utställningar och föreläsningar. Svenska Spetsar driver en butik i Vadstena, som uppfattas av många som ett nationellt centrum för knypplare. Föreningen är även medlem i den internationella Organisation Internationale de la Dentelle au Fuseau et à l'Aiguille (OIDFA) och under 2010 deltog föreningen i OIDFA:s konferens i Kobe, Japan.

Spetskonsulentens arbete är inriktat på utbildning, utveckling, rådgivning och information. Enligt föreningens mål för verksamheten är det viktigt att konsulenten kan bidra både till att bevara olika knyppltraditioner och till att utveckla knypplingen inför framtiden. Ett viktigt mål är också att skapa intresse för knyppling hos barn och ungdomar. Konsulenten har bl.a. deltagit i ett projekt inom ramen för regeringens satsning Skapande skola. När tjänsten halverades påverkades omfattningen på arbetsuppgifterna, men däremot inte inriktningen på arbetet. Föreningen har återkommande äskat om en återgång till en bidragsnivå som motsvarar en heltidstjänst, men Nämnden för hemslöjdsfrågor har vidhållit att det statliga bidraget ska motsvara en halvtidstjänst. Föreningen och nämnden har gemensamt uppvakttat Östergötlands läns landsting för att om möjligt få regionen att bidra med finansieringen av den andra halvtiden, men utan framgång.

När det gäller den nationella kulturpolitiken och de ändrade förutsättningar som följer av den nya kultursamverkansmodellen, har Svenska Spetsar agerat i förhållande till Regionförbundet Östsam. Östergötland omfattades 2011 ännu inte av samverkansmodellen, men Regionförbundet har tagit fram en kulturplan som ska vara ett planeringsverktyg för hur de statliga kulturbidragen kommer att fördelas i Östergötland, när ansvaret för fördelningen av statsbidrag förs över till regionen. Kulturplanen skickades på remiss våren 2011 och i sitt remissvar skriver föreningen att det av kulturplanen bör framgå att Vadstena är ett centrum för knypplingen i Sverige. I Vadstena finns såväl Svenska Spetsar som Vadstena Spetsmuseum samt två butiker som saluför allt inom hantverket. Enligt föreningen utgör knypplingen alltså ett viktigt område när det gäller såväl kultur som turism och näring i Vadstena. Utöver det arbete som Svenska Spetsar utför i förhållande till Östsam, har föreningen inga ekonomiska möjligheter att arbeta även mot andra län.

5.3 Rikskonsulent för barn och ungdom

När en tjänst som rikskonsulent i hemslöjd för barn och ungdom inrättades 1997, hade det föregåtts av en försöks- och utvecklingsfas sedan början av 1990-talet. I de propositioner som har tagit upp frågan om denna tjänst har det inte anförts några särskilda skäl för behovet, men det kan sannolikt förklaras av att satsningar på kultur för barn och unga ofta har haft en hög prioritet inom kulturpolitiken. Innehavaren av tjänsten som rikskonsulent i hemslöjd för barn och ungdom är anställd av Nämnden för hemslöjdsfrågor, men har sin verksamhet förlagd till Nääs slott, öster om Göteborg, som ägs och förvaltas av August Abrahamsons Stiftelse.

Denna rikskonsulenttjänst var den första som inte bygger på en särskild slöjdart, utan på en tvärgående fråga. Enligt nämnden ska konsumenten fungera som samordnare, inspiratör och mentor i förhållande till hemslöjdskonsulenterna och till hemslöjdsföreningarna, med syftet att lägga grunden för en strategisk barn- och ungdomsverksamhet. Målet är att öka barns och ungdomars intresse för och utövande av olika slöjdtekniker samt att integrera ett barnperspektiv. I årsredovisningen för 2010 hänvisar nämnden till att verksamheter för barn och ungdom har prioriterats i de flesta län och regioner i landet. Under 2010 deltog också konsumenten i ett stort antal aktiviteter, bl.a. inom ramen för projektet Slöjdklubben och satsningen Skapande skola. Under 2011 har konsumenten haft uppdraget att skriva fram den strategiska plan för barn- och ungdomsverksamheten åren 2012-2014, som nämnden har redovisat till regeringen.

Hemslöjden präglas i hög grad av det finns såväl ett närings- som ett kulturellt perspektiv på verksamheten. Av de olika frågor som rikskonsulenterna arbetar med, är barn- och ungdomsfrågorna sannolikt de som ligger närmast det rent kulturella perspektivet och som det kan vara svårare att anlägga ett näringsperspektiv på.

5.4 Rikskonsulent för olika projekt

Nämnden för hemslöjdsfrågor har i sin verksamhetsplanering under senare år valt att koncentrera verksamheten till vissa tvärgående områden. Utöver barn och ungdom, pekar nämnden på bl.a. näringsperspektivet, hållbar utveckling, kommunikation, mångfald och internationellt/interkulturellt utbyte. Dessa tvärgående perspektiv har också kommit att präglar arbetet med rikskonsulenter.

Sedan några år tillbaka använder nämnden en del av anslagsposten för rikskonsulenter för tidsbegränsade och projektinriktade tjänster på halvtid. Ett sådant projekt med inriktning på kommunikation avslutades våren 2011. Inom ramen för det projektet togs det bl.a. fram en varumärkesplattform för begreppet hemslöjd. Under hösten 2011 har nämnden inlett ett annat liknande projekt med målet att utveckla en långsiktig strategi och en handlingsplan för nämndens internationella och interkulturella arbete. I planen ska bl.a. ingå förslag på hur hemslöjdens olika aktörer kan stimuleras till ökat internationellt utbyte och öka engagemanget för slöjd hos människor med olika kulturell bakgrund. Projektet ska slutredovisas under början av 2012.

5.5 Tidsbegränsad nationell näringskonsulent

Ett av de högst prioriterade perspektiven i nämndens verksamhet tar fasta på hemslöjden som näringsgren. I regleringsbrevet för 2011 har nämnden också fått regeringens uppdrag att utveckla och medverka i insatser för att främja kulturella och kreativa näringar. Ett av de sätt som nämnden arbetar med detta uppdrag är genom den nyligen tillsatta projektanställda nationella näringskonsulenten.

Denna tjänst finansieras dock inte av nämnden utan av projektmedel från Tillväxtverket och från Jordbruksverkets landsbygdsprogram. Tjänsten är med andra ord i sig självt ett positivt exempel på de samarbeten som är möjliga att åstadkomma mellan

olika politikområden. Konsulenterna ska verka näringslivsfrämjande mot de olika länshemslöjdskonsulenterna, för att stärka entreprenörskap och företagande regionalt och lokalt. Projektet pågår till och med juli 2013.

6 Överväganden och bedömningar

6.1 Behovet av nationell samordning

Bedömning: Behovet av en nationell samordning av hemslöjden är fortsatt stort och har alltså inte minskat som en följd av den nya kultursamverkansmodellen. Behovet avser både ett länsövergripande kunskaps- och erfarenhetsutbyte för landets hemslöjdskonsulenter, och en strategisk samordning av hela hemslöjdsområdet i form av kvalitets- och kunskapsutveckling, fortbildning, information och omvärldsbevakning.

Skälen för bedömningen: Den nya kultursamverkansmodellen för fördelning av statsbidrag till regional kulturverksamhet innebär att Nämnden för hemslöjdsfrågor inte längre ska fördela statsbidrag till läns hemslöjdskonsulenter. En annan konsekvens av den nya modellen som beskrivs i avsnitt 4.3 är att nämnden inte längre bör ha uppgiften att pröva och godkänna huvudmän för de regionala hemslöjdskonsulenterna. Den fråga som ligger till grund för denna översyn är om de aktuella förändringarna av nämndens uppgifter också medför ett minskat behov av nationell samordning på hemslöjdsområdet.

När frågan ställdes till deltagarna vid det årliga höstmötet för hemslöjdskonsulenter som Nämnden för hemslöjdsfrågor arrangerade i oktober 2011, var svaret entydigt. Enligt de närvarande

regionala hemslöjdskonsulenterna från samtliga län har behovet av nationell samordning snarare ökat än minskat som en följd av den nya kultursamverkansmodellen. Med tanke på det uppskattade arbete som nämndens kansli har utfört under flera år med att arrangera konferenser och fortbildning för hemslöjdskonsulenterna är det inte förvånande att behovet av en fortsatt nationell samordning uttrycks så starkt.

Att behovet till och med anses öka, ska i första hand ses som ett uttryck för att den nya kultursamverkansmodellen delvis innebär ett nytt arbetssätt för konsulenterna, oberoende av vilken huvudman som ansvarar för deras arbete i respektive län eller region. De löpande kontakterna med den nationella nivån minskar av naturliga skäl när besluten om statsbidrag, och uppföljningen av bidragsgivningen, sker på regional nivå och det föder i sin tur en oro för att ett bredare, länsövergripande och nationellt perspektiv kan komma att tappas bort.

Frågan om behovet av nationell samordning på hemslöjdsområdet, som en konsekvens av kultursamverkansmodellen, har även ställts till företrädare för Sveriges kommuner och landsting (SKL). Som arbetsgivar- och intresseorganisation företräder SKL Sveriges 290 kommuner och 20 landsting, inklusive regionerna i Gotland, Halland, Skåne och Västra Götaland. Inom kulturpolitiken har SKL länge varit pådrivande för en ny modell för fördelning av statsbidrag till regional kulturverksamhet, med ett ökat regionalt inflytande. Organisationen är också aktiv i de pågående diskussionerna om effekterna av kultursamverkansmodellen, genom att t.ex. vara medarrangör för tre regionala konferenser på detta tema under hösten och vintern 2011/12.

När det gäller behovet av nationell samordning på hemslöjdsområdet, hänvisar SKL till sin principiella uppfattning om rollfördelningen mellan kommunerna, landstingen och staten på kulturområdet. I positionspaperet *Kultur i det hållbara samhälle* från 2009 beskrivs hur kommunerna ansvarar för det lokala kulturlivet, hur landstingen är huvudmän för de regionala institutionerna och att staten bör garantera forskning och kunskaps-

spridning, stödja utvecklingsarbete och ge grundläggande förutsättningar för ett rikt kulturliv i hela landet. Utifrån denna principiella hållning bör det, enligt SKL, fortsatt vara statens ansvar att samordna hemslöjdsområdet med t.ex. kunskaps- och erfarenhetsutbyte.

Mot denna bakgrund är bedömningen att kultursamverkansmodellen som sådan inte medför ett minskat behov av nationell samordning på hemslöjdsområdet. Behovet av länsövergripande kunskaps- och erfarenhetsutbyte är fortsatt stort och kommer sannolikt till och med att öka i takt med att fler landsting och regioner tar över ansvaret för fördelning av statsbidrag till bl.a. hemslöjden. Därtill kan läggas statens eget behov av en strategisk samordning av hela hemslöjdssektorn, i form av kvalitets- och kunskapsutveckling, fortbildning, information och omvärldsbevakning. Det statliga intresset av samordning kommer bl.a. till uttryck i de uppgifter som formulerats för Nämnden för hemslöjdsfrågor och i betoningen av hemslöjden inom ramen för regeringens satsning på kulturella och kreativa näringar.

Med ett identifierat behov av fortsatt nationell samordning av hemslöjden är det ändå inte givet vilket ansvar staten totalt sett ska anses ha på hemslöjdsområdet eller vilken eller vilka instanser som är bäst lämpade att i framtiden utföra de myndighetsuppgifter som följer av detta ansvar. Dessa frågor behandlas i avsnitten 6.2-6.4.

6.2 Det statliga åtagandet

Bedömning: Det bör vara ett fortsatt statligt åtagande att främja hemslöjd. Åtagandet motiveras av hemslöjdens särskilda betydelse som näringsgren, liksom av dess kulturella och sociala betydelse. Med utgångspunkt i detta åtagande bör staten, i mån av medel, anvisa vissa statliga bidrag till hemslöjdssektorn samt ge statsförvaltningen i uppgift att fördela anvisade statsbidrag och att även i övrigt ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjden.

Skälen för bedömningen: I de statliga utredningar som ända sedan 1900-talets början har analyserat, sett över och lämnat förslag om statens åtagande för hemslöjden, har det återkommande hänvisats till sektorns stora betydelse i samhällslivet, närmare bestämt hemslöjdens ekonomiska, kulturella och sociala betydelse. Att en sektor har en stor betydelse för samhället är dock inte liktydigt med att staten också har ett ansvar för att understödja och utveckla samma sektor. Det går till och med att på goda grunder vända på argumentet och hävda att en framgångsrik verksamhet bör kunna klara sig utan ett statligt åtagande.

I den klassiska hemslöjdsutredningen från 1900-talets början, 1912 års hemslöjdskommitté, ville utredaren förebygga sådana motargument och uttryckte sig så här om varför staten har ett särskilt ansvar för hemslöjden:

Då det understundom uttalas, att hemslöjden såsom näring bör bära sig själv, och att därför ekonomiskt understöd från statens sida icke bör ifrågakomma, förbises tydligen, att övriga näringar, såsom jordbruk, handel, industri och hantverk, redan av staten åtnjuta högst betydande ekonomiska fördelar, i främsta rummet genom att staten helt eller delvis underhålla utbildningsanstalter, skolor, konsulenter

m.m., medan, som förut anförts, statsunderstödet till hemslöjden varit synnerligen ringa och, om man undantar anslaget till Föreningen för svensk hemslöjd, sedan år 1887 icke undergått någon förändring. Hemslöjdens behov av statsunderstöd torde i närvarande stund vara än mer trängande än sagda näringars, detta till följd av att förändrade tidsförhållanden, konkurrens med industrien samt andra i det föregående omnämnda missgynnade omständigheter bragt hemslöjden i så tryckt läge, att den svårligen utan statens ekonomiska medverkan kan vinna den jordmån, som fordras för blomstring eller på många orter ens bibehållas vid sin nuvarande blygsamma omfattning. Vidare må man ihågkomma, att hemslöjden icke blott är en näring i vanlig bemärkelse utan en kulturfaktor, att den hänger samman med landets kultur i dess helhet, att den återspeglar bygdernas uppfattningar och känslor, att slöjdarbetet i hemmet är en gärning, som väcker kärlek till detta hem och höjer dess värde hos dem, som syssla med hemslöjd.³

Det centrala budskapet i 1912 års utredning var att hemslöjden hade en stor potential som näring, men att sektorn behövde stärkas med statliga åtgärder för att kunna utvecklas. Det var inte slöjdsektorns storlek i sysselsättnings- eller omsättningstermer som var avgörande, utan dess småskalighet och spridning i hela landet, inte minst på landsbygden. Utredningen motiverar också det statliga åtagandet med hemslöjdens betydelse för landets kultur i dess helhet.

Dessa två grundläggande argument, kompletterade med hänvisningar till hemslöjdens sociala betydelse, har därefter återkommande använts för att beskriva det statliga åtagandet och för att motivera de konkreta åtgärder som olika regeringar har beslutat om för att främja hemslöjden sedan lång tid tillbaka. Som framgår av kapitel 2 och 3 har dessa åtgärder vuxit fram steg för steg ända sedan 1870-talet, med huvudsaklig inriktning på olika former av statsbidrag och på att en ansvarig myndighet ska

³ Utdraget från 1912 års hemslöjdskommitté är hämtat från 1977 års hemslöjdsutrednings betänkande (SOU 1979:77, s 35-36).

fördela statsbidragen och även i övrigt ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjden.

Det ingår inte i uppdraget för denna översyn att ompröva det nuvarande statliga åtagandet på hemslöjdsområdet, men det finns ändå skäl att kortfattat redovisa den aktuella styrkan och relevansen i de argument som traditionellt har anförts för att motivera statens åtagande på området och då i första hand argumenten om hemslöjdens betydelse som näringsgren och dess betydelse för kulturen i landet.

Hemslöjdens betydelse som näringsgren

Verket för näringslivsutveckling (Nutek)⁴ genomförde på uppdrag av regeringen en särskild studie om *Hemslöjden som näringsgren* under 2008 (Infonr 059-2008). Enligt rapporten talar mycket för att marknaden för hemslöjdsprodukter kommer att växa. Omsättningen i de butiker som säljer hemslöjd och näralliggande produkter har ökat under senare år och det finns ett stort och växande intresse för design och unika produkter. Hemslöjdens produkter är också bra ur ett hållbarhetsperspektiv. En grov beräkning visar att den samlade omsättningen i den svenska hemslöjden ligger på mellan 500-700 miljoner kronor per år och att sektorn sysselsätter cirka 1000 personer på heltid.

I rapporten beskrivs hemslöjden som en geografiskt spridd näring. Företagen finns i hela landet och i hög grad på landsbygden. En hög andel av företagarna är kvinnor och de är ofta kombinatörer, dvs. de arbetar även med andra uppgifter. Företagen är i regel små, såväl sysselsättnings- som omsättningsmässigt. Mer än hälften av de slöjdare som inte redan helt försörjer sig på hemslöjd skulle vilja göra det om möjlighet fanns. De viktigaste skälen för att man inte kan försörja sig på sitt företagande är dålig lönsamhet och svag efterfrågan. För att den potential som finns i hemslöjden som näringsgren ska kunna utnyttjas krävs

⁴ Den 1 april 2009 övertog Tillväxtverket större delen av den verksamhet som dittills hade funnits inom Nutek.

troligen, enligt Nutek, ett nytänkande med en tydligare inriktning på närings- och entreprenörskapsfrågor.

Regeringens pågående satsning på insatser för kulturella och kreativa näringar ligger väl i linje med slutsatserna i Nuteks rapport. I det program för kulturella och kreativa näringar som Tillväxtverket har utarbetat på regeringens uppdrag är målet att redan verksamma och nya entreprenörer och företagare ska ges möjlighet att utveckla och stärka sina affärsidéer och sitt företagande inom kulturella och kreativa näringar. Programmet riktar sig främst till offentliga aktörer på lokal och regional nivå, men även till intresseorganisationer och vissa yrkesverksamma inom kulturella och kreativa näringar som på olika sätt kan bidra till ett långsiktigt systembygge kring näringarna. Inom ramen för programmet genomförde Tillväxtverket under hösten 2010 dialogmöten i samliga län.

Hemslöjden är en av de kulturella och kreativa näringar som har en naturlig plats i regeringens satsning. Som framgått tidigare har nämndens grundläggande myndighetsuppgift preciserats på den här punkten i det årliga regleringsbrevet och myndigheten har också ett särskilt uppdrag från regeringen att utveckla och medverka i insatser för att främja kulturella och kreativa näringar. Inom ramen för denna översyn har Tillväxtverket betonat att nämnden och dess kansli på ett aktivt sätt har arbetat med att lyfta fram hemslöjdsfrågorna inom verkets program. Vid verkets dialogmöten runt om i landet har även de regionala hemslöjdskonsulenterna i hög grad varit delaktiga. Bland de kulturplaner som landsting och regioner har formulerat inom ramen för kultursamverkansmodellen, framhålls i flera fall hemslöjden som exempel på kulturella och kreativa näringar som kan bidra till en regional utveckling. En läns hemslöjdskonsulent i Kronobergs län beskriver i en skrivelse till Kulturdepartementet i oktober 2011 (dnr Ku2012/295/KV) hur hemslöjdens betydelse som näring har fått en tydligare och mera framskjutna plats i regionens kulturplan tack vare regeringens satsning på kulturella och kreativa näringar.

Sammanfattningsvis är bedömningen i denna översyn att villkoren för och strukturen i hemslöjdssektorn i hög grad liknar den situation som rådde för hundra år sedan. Det handlar fortfarande om en småskalig näring som är spridd över hela landet och som har en potential att utvecklas ytterligare, vilket dock förutsätter olika statliga åtgärder. En slutsats är också att regeringens satsning på kulturella och kreativa näringar har haft vissa positiva effekter för hemslöjden. Företrädare för sektorn har tagit aktiv del i satsningen och hemslöjden som näring har uppmärksammats mer i det regionala utvecklingsarbetet. För att bedöma de långsiktiga effekterna på företagsamheten och omsättningen i hemslöjdssektorn, krävs dock en mer fördjupad utvärdering. Slutsatsen är tills vidare att det argument för ett statligt åtagande på hemslöjdsområdet som utgår från sektorns särskilda betydelse som näringsgren, är lika starkt och relevant som tidigare.

Hemslöjdens betydelse för kulturen

När de ursprungliga motiven för ett statligt åtagande för hemslöjden formulerades i början av 1900-talet fanns det ännu ingen uttalad nationell kulturpolitik som pekade ut statens ambitioner på det området. När det kulturpolitiska området långt senare definierades i 1974 års proposition omfattade det inte uttryckligen hemslöjden, vilket kunde tolkas som att åtgärder för att främja hemslöjden inte tillmättes en avgörande betydelse för måluppfyllelsen i den nationella kulturpolitiken. Riksdagens kulturutskott pekade visserligen på hemslöjdens givna plats i svenskt kulturliv och betonade att sektorns betydelse i ett kulturpolitiskt sammanhang borde uppmärksammas, men det dröjde till 1991 innan hemslöjdsfrågorna organisatoriskt inordnades i det kulturpolitiska området och därmed också tydligt kom att omfattas av de nationella kulturpolitiska målen (se avsnitt 3.6).

När kulturpolitikens inriktning och arbetsformer utreddes av Kulturutredningen under 2007-2009 hade hemslöjden hunnit bli

en mera etablerad del av kulturpolitiken (SOU 2009:16). Utredningen lämnade inga konkreta förslag om det statliga åtagandet på hemslöjdsområdet, men Nämnden för hemslöjdsfrågor fanns med som en av flera myndigheter på kulturområdet i utredningens förslag om att gruppera kulturpolitikens uppgifter i tre sfärer (se avsnitt 6.3).

Enligt de nya kulturpolitiska målen, som riksdagen beslutade 2009, ska kulturen vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Vidare ska alla ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling. För att uppnå målen ska kulturpolitiken

- främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor,
- främja kvalitet och konstnärlig förnyelse,
- främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas,
- främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan,
- särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur.

Med tanke på den breda och mångfacetterade verksamhet som bedrivs av landets slöjdare, hemslöjdsföreningar, konsulenter och många andra inom hemslöjdssektorn, bör det finnas goda förutsättningar för sektorn att bidra till kulturpolitikens måluppfyllelse i alla dess delar. Att utveckla människors skapande förmågor, att främja kvalitet och konstnärlig förnyelse, att främja ett levande kulturarv och ett internationellt och interkulturellt utbyte, liksom att uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur – i alla dessa avseenden kan hemslöjden ha en positiv betydelse. Ett exempel på slöjdens utbredning och betydelse för ungdomar kan hämtas från en rapport om ungdomars kulturutövande på fritiden som Ungdomsstyrelsen presenterade våren 2011⁵. Rapporten visar att de populäraste utövande-

⁵ "När, Var, Hur – om ungas kultur", Ungdomsstyrelsens skrifter 2011:1.

formerna i en fallande skala är slöjd och hantverk, bildskapande, musicerande och skrivande.

Under arbetet med denna översyn har även många andra exempel lyfts fram för att belysa sektorns bredd och dess betydelse för kulturen i landet.

Sammanfattningsvis pekar den här genomgången på att det argument för ett statligt åtagande på hemslöjdsområdet som utgår från sektorns betydelse för kulturen i landet fortfarande är relevant och att det till och med har blivit starkare.

6.3 Två alternativa myndighetslösningar

Bedömning: Med det statliga åtagande som har identifierats på hemslöjdens område, finns det i huvudsak två alternativ till hur de medföljande myndighetsuppgifterna ska fördelas. Det ena alternativet innebär att den nuvarande ansvariga myndigheten, Nämnden för hemslöjdsfrågor, fortsatt ska ha ett samlat myndighetsansvar. Det andra alternativet innebär att nämnden läggs ner och att uppgifterna fördelas på Statens kulturråd respektive Sametinget. De båda alternativen har sina respektive för- och nackdelar.

Skälen för bedömningen: Som framgår av den tidigare redogörelsen har ansvaret för statens åtgärder på hemslöjdsområdet växt fram under 1900-talet. Längre hanterades hemslöjdsfrågorna som en handläggningsuppgift bland andra på Kommerskollegium. Därefter inrättades en tjänst som förste hemslöjdskonsulent på Statens Industriverk. Något senare inrättades en särskild hemslöjdsnämnd inom den industripolitiska myndigheten, med konsumenten som föredragande tjänsteman. Ytterligare ett steg togs när Nämnden för hemslöjdsfrågor bildades som en egen myndighet med ett tillhörande kansli.

Sedan den självständiga myndigheten inrättades i juli 1981 har det inte skett några större förändringar. Verksamheten i Nämnden för hemslöjdsfrågor har präglats av en betydande stabilitet. Kansliets interna organisation har i huvudsak haft samma struktur under hela perioden och myndighetens grundläggande uppgifter, enligt dess instruktion, har varit oförändrade. Samtidigt har de allmänna förvaltningspolitiska förutsättningarna för statens hantering av sina myndigheter förändrats på några avgörande punkter. De argument som tidigare har använts för att bilda nya, självständiga myndigheter för avgränsade näringar och kulturyttringar är sannolikt inte giltiga i dag. De

förändringar som numera genomförs i myndighetsstrukturen handlar främst om nedläggningar och sammanslagningar och mindre om nybildningar, men det finns också exempel på nybildade myndigheter.

Allmänt om förändringar i myndighetsstrukturen

De nya myndigheter som bildats under senare år har företrädesvis haft ett bredare ansvarsområde inom ett politikområde, medan myndigheter som varit organiserade efter en specifik sektor eller bransch i stället har lagts ner. Deras uppgifter har då ofta tagits över av större myndigheter med bredare uppdrag. Ett exempel är det tidigare Fiskeriverket, som lades ned den 1 juli 2011 och vars frågor numera hanteras av den nya Havs- och vattenmyndigheten. Andra exempel är de nedlagda myndigheterna Banverket och Vägverket, vars uppgifter numera har tagits över av Trafikverket.

Inom det kulturpolitiska området har det också förts diskussioner om att förändra myndighetsstrukturen, med utgångspunkt i att det på detta område finns ovanligt många små myndigheter med uppdrag och uppgifter inom en relativt begränsad del av politikområdet. Kulturutredningen hade enligt sina direktiv (dir. 2007:99) i uppdrag att göra en översyn av den statliga förvaltningsorganisationen och den statliga institutionsstrukturen, med syftet att förvaltningsstrukturen under Kulturdepartementet skulle bli tydligare, enklare samt mer transparent och funktionell.

I sitt betänkande (SOU 2009:16) föreslog Kulturutredningen att den nuvarande förvaltningsstrukturen på kulturområdet skulle ersättas av en organisation med tre myndighetssfärer. En av dessa sfärer skulle omfatta frågor om samtid, historia och livsmiljö. I praktiken innebar förslaget att Nämnden för hemslöjdsfrågor skulle ingå i ett större sammanhang och slås samman med Riksantikvarieämbetet, Statens konstråd, Riksutställningar och Arkitekturmuseet till en gemensam myndighet.

Efter remissbehandlingen valde regeringen dock att inte gå vidare med förslaget om en genomgripande organisatorisk förändring. I propositionen Tid för kultur (prop. 2009/10:3) fann regeringen, efter en sammanvägd bedömning, att en så omfattande omstrukturering som utredningen föreslagit skulle vara både resurs- och tidskrävande och att det fanns risk för att det skulle gå ut över verksamheterna. Många av de samverkansfördelar och effektivitetsvinster som utredningen hade framhållit borde enligt regeringen i stället kunna uppnås genom ett utvecklat och utökat samarbete mellan myndigheterna. Som ett första steg har regeringen ökat kraven på samarbete inom den statliga myndighetsstrukturen. Alla myndigheter på kulturområdet har numera i uppdrag att årligen redovisa hur man samverkar med andra myndigheter och aktörer, däribland ideella organisationer och andra delar av det civila samhället.

Regeringen föreslog också vissa förändringar i myndighetsstrukturen. Den statliga arkivverksamheten skulle omorganiseras, de statliga insatserna inom musikområdet skulle samordnas i en myndighet och en fristående analysmyndighet skulle skapas. Dessa organisatoriska förändringar är numera genomförda, i och med bildandet av en ny organisation för Riksarkivet och genom bildandet av de nya myndigheterna Statens musikverk och Myndigheten för kulturanalys.

I den kulturpolitiska propositionen betonade regeringen också att ytterligare förändringar inom den statliga myndighetsstrukturen kan komma att bli aktuella under de kommande åren, men att det bör göras med beaktande av bl.a. utfallet av de förändringar som pekades ut. Det finns med andra ord en kvarvarande ambition att, under vissa omständigheter, minska antalet myndigheter på kulturområdet. Mot denna bakgrund skulle det vara svårt att motivera inrättandet av en ny myndighet på ett avgränsat område som hemslöjden. Det ställer också höga krav på de argument som anförs för att eventuellt behålla en liten myndighet som Nämnden för hemslöjdsfrågor, vars uppgifter möjligen kan utföras av en annan befintlig myndighet.

Nedan redovisas de två huvudsakliga alternativen för en framtida myndighetslösning på hemslöjdsområdet och de skäl som talar för och mot dem.

Ett alternativ med fortsatt myndighetsansvar för Nämnden för hemslöjdsfrågor

Statskontorets modell för myndighetsanalyser

En faktor som bör tillmätas betydelse vid bedömningen av alternativet med ett fortsatt myndighetsansvar för Nämnden för hemslöjdsfrågor är hur myndigheten i praktiken utför sina uppgifter och uppdrag. Sedan några år tillbaka finns det en utarbetad modell för sådana myndighetsanalyser. Statskontoret fick 2007 regeringens uppdrag att ta fram förslag till en modell för genomförande av s.k. externa myndighetsanalyser. Bakgrunden var att det bedömdes finnas behov av underlag som underlättar regeringens bedömning av om en viss myndighet i sin befintliga omfattning har förutsättningar att bedriva verksamhet i enlighet med myndighetens uppgifter.

I den modell som Statskontoret har utvecklat, utgår man dels från myndighetens grundläggande uppdrag, dels från de övergripande förvaltningspolitiska kraven på effektivitet, rättssäkerhet och medborgar- och företagsorientering. Dessa krav kan dock i olika hög grad betonas i styrningen beroende på vilken myndighet som avses. Som exempel på underlagsmaterial för analysen nämns myndighetens instruktion och regleringsbrev, särskilda uppdrag, årsredovisningar, budgetunderlag, myndighetens hemsida samt intervjuer med avnämare, andra målgrupper, intressenter och organisationer inom verksamhetsområdet.

Analys av Nämnden för hemslöjdsfrågor

Nämnden för hemslöjdsfrågor är berörd av samtliga krav i Statskontorets modell. Som framgår av redogörelsen i kapitel 3, är nämndens grundläggande uppgift enligt dess instruktion, att

ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjd. Myndigheten ska även, i mån av medel, fördela statliga bidrag till hemslöjdsfrämjande verksamhet. I regleringsbrevet för 2011 preciseras den grundläggande uppgiften till att myndigheten ska stärka förnyelsen och utvecklingen av hemslöjden ur såväl ett kultur- som ett närings- och hållbarhetsperspektiv och därmed tillvarata hemslöjdens materialkunskap, teknikkunskap, formspråk, tradition och kvalitet. Myndigheten har också i uppgift att öka barns och ungdomars intresse för utövande av olika slöjdtekniker. I regleringsbrevet finns även två uppdrag formulerade. Dels om att utveckla och medverka i insatser för att främja kulturella och kreativa näringar, dels om att utforma en strategi för myndighetens barn- och ungdomsverksamhet för åren 2012-2014.

Det är med andra ord ett omfattande sektorsansvar som ligger till grund för verksamheten i Nämnden för hemslöjdsfrågor. Även om hemslöjden inte på något sätt är den största eller dominerande sektorn på kulturområdet, omfattar den ett stort antal engagerade slöjdare i hela landet, med olika bakgrunder och i alla åldrar. Sektorn präglas också av en stor bredd när det gäller antalet delsektorer. Huvudlinjen går mellan mjuk och hård slöjd och inom varje del utövas flera olika specialiserade slöjdarter. 1977 års hemslöjdsutredning listade tio mjuka (bl.a. vävning, broderi, knyppling, stickning, tovning och läder- och skinnarbeten) och åtta hårda (bl.a. trä, smide och metallslöjd, keramisk slöjd, näverslöjd och horn- och benslöjd). Inget tyder på att dessa har blivit färre sedan 1970-talet. Det finns även en lång tradition av entreprenörskap och småföretagsamhet i sektorn, samtidigt som slöjden är en naturlig del av det civila samhället, med ett stort antal ideella slöjdföreningar i hela landet.

För att lösa sina uppgifter disponerar nämnden ⁶ under 2011 dels resurser för bemanning av sitt kansli, dels statliga medel för

⁶ Enligt regleringsbrevet till Nämnden för hemslöjdsfrågor är det Tillväxtverket som i formell mening disponerar anslagsposterna under anslaget 4:3 Nämnden för hemslöjdsfrågor. Förklaringen är att Tillväxtverket hanterar nämndens ekonomiadministration och därmed också står som mottagare av anslagets poster.

finansiering av rikskonsulentverksamhet, för bidrag till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) och för projektbidrag. Det samlade anslaget för 2011 är 11 252 000 kronor. Därtill disponerar myndigheten under 2011 även statsbidraget till regionala hemslöjdskonsulenter i de län som ännu inte ingår i kultursamverkansmodellen.

I nämndens årsredovisningar lämnas regelmässigt fylliga redogörelser av det gångna årets verksamhet. Sedan några år tillbaka arbetar nämnden med fem prioriterade fokusområden och tre horisontella perspektiv. De fem fokusområdena är barn och ungdom, näring, forskning och utveckling, hållbar utveckling samt kommunikation. De tre horisontella perspektiven är delaktighet/tillgänglighet, mångfald/jämställdhet samt internationellt/interkulturellt utbyte.

I årsredovisningen för 2010 beskrivs hemslöjden som ett område under ständig utveckling. Nämnden pekar på den diskussion som förs om hemslöjdens karaktär, om breddning av begreppet och om dess betydelse för många människor i alla åldrar och med skiftande bakgrunder. Den egna verksamheten uppfattar nämnden som ett gott exempel på hur samhället genom en liten myndighet kan skapa överblick och medverka till kraftsamling.

Av årsredovisningen framgår också hur nämnden arbetar med handlingsplanen för kulturella och kreativa näringar, liksom med förnyelsen och utvecklingen av hållbarhetsperspektivet inom hemslöjden. Nämnden hänvisar till sin egen pådrivande roll och betydelse för det beslut som Göteborgs universitet fattade under 2010 om att starta en treårig kandidatutbildning i slöjd och kulturhantverk. Beslutet bedöms vara avgörande för hemslöjdens framtida utbildningsbehov och nämnden räknar med ett fortsatt samarbete med Institutionen för kulturvård.

När det gäller målet att öka barns och ungdomars intresse för och utövande av olika slöjdtekniker, lyfter nämnden fram det numera permanentade projektet Slöjdklubben, som vänder sig till barn i åldrarna mellan 7 och 14 år. Slöjdklubben ägs av SHR,

medan nämnden har deltagit i en gemensam beredningsgrupp. Under 2010 har nämnden även formulerat ett uppdrag till SHR för att förtydliga myndighetens och den ideella organisationens olika roller och för att peka på områden där samverkan kan ske. I uppdraget ingår att SHR ska redovisa en handlingsplan som ska ligga till grund för kommande års medelstilldelning i nämnden.

Nämnden beskriver även övriga verksamheter som finansieras av de statliga bidragen på hemslöjdsområdet. Som samordnare av konsulentverksamheten redovisar nämnden att det fanns 47 läns hemslöjds konsulenter och fem rikskonsulenter under 2010. Nämnden arrangerar också årliga konferenser och fortbildningar för konsulenterna. Sedan några år tillbaka har nämnden även tagit fram nya riktlinjer för ansökningar av projektmedel. Projekt som är i överensstämmelse med myndighetens fokusområden prioriteras och alla projekt ska initiera nytänkande och lärande samt bidra till framåtsyftande verksamhetsutveckling av hemslöjden. För 2010 beviljade nämnden medel till 15 projekt. De beviljade beloppen varierade mellan som lägst 50 000 kronor och som högst 500 000 kronor. Till Årets projekt 2010 utsågs projektet Hemslöjden i Jönköping 100 år.

Sammanfattningsvis visar denna genomgång att Nämnden för hemslöjdsfrågor, utifrån de resurser som ställs till myndighetens förfogande, bedriver en bred och målinriktad verksamhet.

Omdömen om Nämnden för hemslöjdsfrågor

För att komplettera bilden av den verksamhet som bedrivs av Nämnden för hemslöjdsfrågor, har synpunkter och bedömningar inhämtats inom ramen för denna översyn från flera parter som på olika sätt är berörda av myndighetens verksamhet. En bild som framträder är att nämnden har ett utbrett stöd i hemslöjdssektorn och bland andra berörda intressenter, i första hand utifrån kanslipersonalens omvittnade förankring i och kompetens på hemslöjdsområdet. Ingen annan myndighet anses kunna mäta sig med nämnden på den punkten. Flera exempel nämns där hemslöjdsfrågan har kunnat ta större plats såväl inom kulturpoli-

tiken som inom andra politikområden tack vare myndighetens konsekventa främjande av sektorns intressen.

Bland det som också lyfts fram som en styrka är samlokaliseringen med Tillväxtverket, både utifrån rationaliteten med att en liten myndighet på så sätt slipper bygga upp en egen intern administration och utifrån konkreta exempel på samarbeten med näringspolitiken som har underlättats av det nära fysiska avståndet mellan de båda myndigheterna. Eftersom hemslöjdsfrågorna fram till 1981 var placerade inom en större myndighet, med de erfarenheter som följde av det, pekar många på att den nuvarande ordningen med en egen myndighet på ett bättre sätt gynnar hemslöjdsfrågorna än om man återigen skulle placera frågorna i en större myndighet.

Noterbart är även att Nämnden för hemslöjdsfrågor under arbetet med denna översyn inte har kritiserats för någon överdriven byråkrati eller huvudstadscentralism. Det är annars en kritik som relativt ofta riktas mot centrala statliga ämbetsverk från olika berörda intressenter.

Den sammanfattande bild som framträder av Nämnden för hemslöjdsfrågor är alltså överlag mycket positiv. Bilden är dock inte helt entydig, utan det har även framkommit en del kritiska synpunkter av strukturell karaktär under arbetet med översynen. En sådan kritik hänger samman med det faktum att myndigheten är liten och att små organisationer, där några få personer besitter stor sakkompetens, är sårbara för personalförändringar. En liten myndighet med en begränsad budget har också sämre möjligheter att agera för att lösa olika typer av hastigt uppkomna frågor och problem. En annan kritik handlar om att hemslöjdssektorn sannolikt är för liten för att hårbärgera två nationella organisationer, både nämnden och SHR. Även om den inbördes relationen mellan dessa två numera är reglerad i ett avtal, kan det för utomstående vara svårt att förstå och förklara vari skillnaden egentligen ligger och vilken organisation som i första hand företräder sektorns intressen.

Sammanfattning av alternativ med oförändrat myndighetsansvar

Som myndighetsanalysen ovan visar finns det argument som talar både för och emot att låta den nuvarande Nämnden för hemslöjdsfrågor ha kvar ett samlat myndighetsansvar för hemslöjden. För detta alternativ talar i första hand att nämnden i huvudsak utför sina uppgifter på ett ändamålsenligt och kostnadseffektivt sätt. Myndigheten är också väl etablerad och åtnjuter ett stort och utbrett förtroende inom sektorn. Mot detta alternativ talar främst att myndigheten är liten, med en sårbarhet och ett begränsat handlingsutrymme som följd, och dessutom att sektorn för närvarande har två nationella organisationer, vilket skulle kunna vara en för mycket.

Olika alternativ till det nuvarande myndighetsansvaret

Utgångspunkten för den genomförda översynen har varit att Nämnden för hemslöjdsfrågor länge har varit en liten myndighet med begränsade resurser och att den fr.o.m. 2011, då samverkansmodellen börjar genomföras, också får ett mer begränsat ansvar. Som myndighetsanalysen ovan visat är också myndighetens begränsade storlek något som kan tala emot den nuvarande lösningen. Därför har det i denna översyn också prövats olika alternativ till att nämnden fortsatt ska ha myndighetsansvaret för hemslöjdsfrågorna.

De två myndigheter som närmast är berörda är Statens kulturråd och Sametinget. Därtill har Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) en särskilt betydelsefull roll inom hemslöjdssektorn och organisationen har därför funnits med i de överväganden som gjorts inom ramen för denna översyn.

Statens kulturråd

Inom det kulturpolitiska området är Statens kulturråd en central stabsmyndighet. Enligt förordning (2007:1186) med instruktion för Statens kulturråd är uppgiften att främja utvecklingen inom kulturområdet genom fördelning av statliga bidrag för kulturell verksamhet och genom andra statliga åtgärder som rör teater,

dans, musik, konst, museer, utställningar, litteratur, folkbibliotek, folkbildning och folkrörelser i den utsträckning det inte är en uppgift för någon annan myndighet. I och med införandet av samverkansmodellen har Statens kulturråd också ansvar för fördelningen av det samlade statsbidraget till regional kulturverksamhet, som bl.a. omfattar det tidigare bidraget till regionala hemslöjdskonsulenter, och Statens kulturråd leder också arbetet i samverkansrådet, som bland sina ledamöter har kanslichefen för Nämnden för hemslöjdsfrågor.

Statens kulturråd har alltså ett grundläggande myndighetsansvar som liknar det som gäller för Nämnden för hemslöjdsfrågor, men Kulturrådets ansvar omfattar en större del av kulturområdet och därmed också flera delsektorer. Kulturrådet har också en omfattande verksamhet med bidragsgivning till olika kulturella ändamål. Utifrån ett i huvudsak administrativt perspektiv borde det vara möjligt att lägga till hemslöjden i den listan över delsektorer som rådet har ett samordningsansvar för och att också överlåta ansvaret för fördelning av flertalet av de stöd som nämnden fördelar i dagsläget, dvs. bidraget till flertalet rikskonsulenter, till projekt och till SHR. Det finns även vissa sakliga skäl som talar för en sådan lösning. Hemslöjdsfrågorna har länge haft ben i två politikområden, det näringspolitiska och det kulturpolitiska. Sedan 1991 hör frågorna formellt till kulturpolitiken och med en flytt av frågorna till den centrala kulturmyndigheten skulle hemslöjden även i praktiken komma närmare de kulturfrågor som är en viktig del av hemslöjdskonsulenternas verksamhet.

Samtidigt finns det också skäl som talar emot en flytt av ansvaret för hemslöjdsfrågorna till Statens kulturråd. Myndigheten har i dagsläget inte någon kompetens på hemslöjdsområdet. Vid en nedläggning av Nämnden för hemslöjdsfrågor skulle nämndledamöternas kompetens gå förlorad och det skulle bli svårare att motivera en fortsatt plats för hemslöjden i samverkansrådet. En flytt till Kulturrådet riskerar också att avlägsna hemslöjdsfrågorna från det nuvarande nära sambandet

med näringslivsfrågorna på Tillväxtverket. För hemslöjdssektorn generellt sett är det lite som talar för att en flytt av ansvaret från en separat sektorsmyndighet till en stor kulturmyndighet skulle vara gynnsamt.

Sametinget

När det gäller statsbidraget till Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji för de tre tjänsterna som sameslöjdskonsulenter, är det ett näraliggande alternativ att överlåta till Sametinget att fördela statsbidraget. Den samiska myndigheten inrättades 1993 och är, enligt 1 § förordning (2009:1395) med instruktion för Sametinget, förvaltningsmyndighet inom rennäringsens område och för samisk kultur. Av myndighetens regleringsbrev för 2011 framgår att tinget ska redovisa utvecklingen för bl.a. samiska näringar såsom duodji (samisk slöjd) och turism, liksom att myndigheten ansvarar för fördelningen av statligt bidrag till samisk kultur under utgiftsområde 17.

Sametingets ansvar överlappar delvis det ansvar som Nämnden för hemslöjdsfrågor har för samisk slöjd. De båda myndigheterna bidrar också båda till finansieringen av verksamheten vid Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji. Genom att överlåta det fulla ansvaret för fördelning av statens stöd till samisk slöjd till Sametinget, skulle bidragsgivning och uppföljning bli mer enhetlig och verksamheten vid Sameslöjdstiftelsen skulle kunna få ett tydligare samband med myndighetens övriga åtgärder för samiska näringar och samisk kultur.

Inom ramen för denna översyn har Sametinget uttryckt ett önskemål om att, under vissa förutsättningar, bli sektorsansvarig för sameslöjden och därmed ta över ansvaret för bidragsgivningen till sameslöjdskonsulenterna. Från Sameslöjdstiftelsens sida föredrar man den nuvarande ordningen med Nämnden för hemslöjdsfrågor som ansvarig myndighet för samtliga rikskonsulenter. Det delade ansvaret mellan de båda statliga myndigheterna uppfattas inte som ett avgörande problem och verksamhetsmässigt pekar stiftelsen på vikten av att finnas med i de sammanhang där gemensamma slöjdfrågor behandlas och diskuteras. För

att en eventuell flytt av ansvaret från nämnden till Sametinget ska fungera för stiftelsen, måste samma ekonomiska villkor som hittills gälla även framöver, inklusive en årlig uppräknings av bidraget enligt Sametinget och stiftelsen.

En avgörande förutsättning för att en flytt av ansvaret från nämnden till Sametinget ska accepteras är, enligt både tinget och stiftelsen, att statsbidraget till sameslöjdskonsulenterna kan anvisas som en egen anslagspost under anslaget 1:2 *Bidrag till allmän kulturverksamhet, utveckling samt internationellt kulturutbyte och samarbete* på utgiftsområde 17 och att bidraget får en årlig uppräknings. En förebild som både tinget och stiftelsen pekar på är den lösning som tidigare har gällt för statsbidraget till Sámi Teáhter. I det fallet anvisades statsbidraget som en separat anslagspost under nämnda anslag. Den lösningen var dock ett undantag från regeringens allmänna ambition att minska detaljstyrningen inom kulturpolitiken och finns därför inte kvar i regleringsbrevet för 2012. Numera ryms statsbidraget till Sámi Teáhter inom anslagsposten Bidrag till samisk kultur. Därmed finns det inte heller praktiska förutsättningar att tillgodose tingets och stiftelsens önskemål om ett garanterat och årligt uppräknat statsbidrag till sameslöjdskonsulenterna.

Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR)

Som framgått ovan har det under arbetet med denna översyn framkommit synpunkter på att hemslöjdsområdet inte nödvändigtvis gynnas av att ha två nationella organisationer som båda uppfattas representera sektorn. Visserligen är uppgifterna inte identiska; i det ena fallet handlar det om en myndighet med uppdrag att samordna sektorn och fördela statsbidrag, medan det i det andra fallet handlar om en ideell organisation som samordnar landets hemslöjdsföreningar – men i det praktiska arbetet uppfattas skillnaden inte alltid som tydlig. En fråga skulle därför kunna vara om SHR kan ta ett större samordnande ansvar och t.o.m. ta över fördelningen av vissa statsbidrag.

Frågan är inte ny, utan den har ställts även i andra statliga utredningar. Enligt 1977 års hemslöjdsutredning kunde ett breddat ansvar för SHR diskuteras, men utredningen pekade också på nackdelarna med en sådan lösning i och med att SHR självt tilldelades statsbidrag. Utredningen drog därför slutsatsen att en självständig myndighet, Nämnden för hemslöjdsfrågor, borde bildas och att nämnden bl.a. skulle ansvara för fördelning av statsbidrag till SHR. Detta blev också verklighet i och med att Nämnden för hemslöjdsfrågor bildades 1981. Frågan belystes även av hemslöjdsnämndsutredningen 1991, men även då valde man att behålla den gällande ansvarsfördelningen mellan nämnden och SHR (se avsnitt 3.5).

Inom ramen för denna översyn har SHR uttryckt behovet av en fortsatt nationell samordning av hemslöjdsområdet och att frågorna inte bör placeras i en annan, större myndighet. Förbundet uppfattar att samarbetet med nämnden i stora drag fungerar väl, med det uppdrag som nämnden och SHR har tagit fram för att förtydliga myndighetens och den ideella organisationens olika roller. Uppdraget kan dock skapa en viss oklarhet i förhållande till den förbundsstämma som är styrande för verksamheten i SHR. Förbundet betonar också att rollfördelningen i sektorn bör utgå från att myndigheten ansvarar för att skapa så goda förutsättningar som möjligt, men att det är andra parter som utför själva verksamheten, t.ex. konsulenter och hemslöjdsföreningar. Ett annat och större samordningsansvar för SHR förutsätter nya ekonomiska resurser för att förbundet ska kunna hantera uppgiften. En plats i Kulturrådets samverkansråd är också avgörande för att kunna driva och bevaka sektorns frågor i samverkansmodellen.

Det skäl som i första hand talar för en sådan nyordning, som innebär att SHR skulle ta över nämndens nuvarande roll som samordnare av hela hemslöjdsområdet, är att SHR med sina regionala och lokala medlemsföreningar har en unik roll som företrädare för den ideella hemslöjdsrörelsen i hela landet. Ett större ansvar för SHR skulle därmed också ligga i linje med

regeringens betoning av det civila samhällets roll inom kulturområdet.

Mot en sådan nyordning talar dock fortfarande att SHR självt är en mottagare av statsbidrag och att staten sällan lägger ut myndighetsuppgifter, som att t.ex. samordna sektorn eller att fördela statsbidrag, på andra organ än myndigheter, särskilt inte om det finns ett alternativ som innebär att de aktuella uppgifterna kan anförtros en befintlig myndighet.

Sammanfattning av alternativ till nuvarande myndighetsansvaret

Som redovisningen ovan visar, finns det vissa möjligheter att ersätta Nämnden för hemslöjdsfrågor som ansvarig myndighet, genom att fördela de nuvarande myndighetsuppgifterna på andra organ, för att på så sätt minska antalet myndigheter i staten. Det finns skäl som talar både för och emot att Statens kulturråd respektive Sametinget ska överta bidragsgivningen från nämnden och på samma sätt finns det argument som talar för och emot att Kulturrådet alternativt SHR ska ta över ett samordningsansvar för hela hemslöjdsområdet från nämnden.

Den alternativa modell som ligger närmast till hands är att Statens kulturråd skulle överta större delen av bidragsgivningen och statens roll som samordnare av sektorn, medan Sametinget skulle överta bidragsgivningen till sameslöjds konsulenterna. En sådan lösning medför sannolikt också att den ideella hemslöjdsrörelsens relativa betydelse och roll som företrädare för hemslöjdsfrågorna i landet skulle öka. Argumentet mot denna alternativa modell är framför allt att det nuvarande samlade ansvaret för hemslöjdsfrågorna skulle splittras och att det för flertalet intressenter på hemslöjdsområdet därmed skulle uppfattas som en försämring.

6.4 Ett fortsatt ansvar för Nämnden för hemslöjdsfrågor

Bedömning: Nämnden för hemslöjdsfrågor är fortsatt ansvarig myndighet med ansvar för den nationella samordningen på hemslöjdsområdet och med uppgift att fördela statsbidrag till hemslöjdsfrämjande verksamhet.

Nämnden bör däremot inte granska och godkänna huvudmän till regionala hemslöjds konsulenter i de län och regioner som ingår i kultursamverkansmodellen.

Skälen för bedömningen: Som framgår av redogörelsen i det föregående avsnittet finns det i huvudsak två alternativ till hur myndighetsuppgifterna på hemslöjdsområdet ska organiseras i framtiden, med utgångspunkt från att behovet av nationell samordning av hemslöjden är fortsatt stort och alltså inte har minskat som en följd av den nya kultursamverkansmodellen. Enligt det ena alternativet ska den nuvarande myndigheten, Nämnden för hemslöjdsfrågor, finnas kvar och fortsatt ha ansvaret för den nationella samordningen. Enligt det andra alternativet ska myndighetsuppgifterna fördelas på Statens kulturråd och Sametinget. Som framgår av föregående avsnitt har de båda alternativen sina respektive för- och nackdelar och inget av alternativen är därför utan invändningar.

Ett alternativ förordas

Efter att ha vägt argumenten för och emot, är den samlade bedömningen att alternativet med ett fortsatt myndighetsansvar för Nämnden för hemslöjdsfrågor är att föredra. Det är främst tre skäl som talar för den slutsatsen.

Det första är att Nämnden för hemslöjdsfrågor i huvudsak utför sina uppgifter på ett ändamålsenligt och kompetent sätt. Det har under arbetet med denna översyn inte kunnat påvisas

några avgörande problem med, eller invändningar mot, det sätt som nämnden för närvarande bedriver sin verksamhet på. Om en större förändring av myndighetsstrukturen ska genomföras, som att lägga ner en myndighet och flytta uppgifterna till en annan, bör förändringen bygga på identifierbara och sakliga problem som en organisationsförändring kan förväntas lösa. I fallet med nämnden finns det inte problem av en sådan art eller i en sådan omfattning att det skulle motivera en nedläggning.

Det är, för det andra, tydligt att den berörda hemslöjdssektorn i första hand förordar att den nationella samordningen ska hanteras av en separat, självständig myndighet och inte av en större myndighet på kulturområdet. Erfarenheter från tidigare och nuvarande myndighetslösningar visar också att frågornas synlighet och uppmärksamhet gynnas av att ansvaret ligger på en separat myndighet. Det kan visserligen ifrågasättas i vilken grad sektorns intressen ska ges ett avgörande inflytande på hur staten väljer att organisera sina myndigheter, men med det grundläggande statliga åtagande som har identifierats i avsnitt 6.2, skulle det vara kontraproduktivt att bortse från sektorns önskemål och behov.

För det tredje är det argument som främst talar mot Nämnden för hemslöjdsfrågor i dess nuvarande form tveeggat. Att myndigheten är liten och därmed relativt sårbar är tveklöst en källa till möjliga problem som ska tas på allvar. Samtidigt är den lilla nämndmyndigheten, som är administrativt dockad till den större värmyndigheten Tillväxtverket och med ett mycket litet eget kansli, föredömligt kostnadseffektiv och det är också ett mål för statens förvaltning. Inom ramen för denna översyn har de båda myndigheterna också uttryckt tillfredsställelse med den nuvarande ordningen. För nämndens del innebär arrangemanget en avlastning både finansiellt och arbetsmässigt. Från Tillväxtverkets sida pekar man på att det löpande samarbetet i administrativa frågor är smidigt, att man har en kontinuerlig dialog med nämndens kansli i enskilda frågor och att kontakterna närmast är att likna vid den dialog som sker mellan

avdelningar inom verket. Ingen av myndigheterna förordar därför en förändring av den nuvarande ordningen.

Nämndens huvudsakliga uppgifter

Det alternativ som förordas i denna översyn innebär alltså att Nämnden för hemslöjdsfrågor, med några mindre undantag, bör ha kvar sina nuvarande uppgifter. Myndighetens instruktion bör därmed, i huvudsak, vara oförändrad liksom regeringens verksamhetsstyrning i regleringsbrevet. Det innebär att nämnden fortsatt ska ha uppgiften att ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjden. Inom den ramen ska nämnden stärka förnyelsen och utvecklingen av hemslöjden ur såväl ett kultur- som ett närings- och hållbarhetsperspektiv och därmed tillvarata hemslöjdens materialkunskap, teknikkunskap, formspråk, tradition och kvalitet. Nämnden ska också öka barns och ungdomars intresse för utövande av olika slöjdtekniker.

Nämnden ska även i fortsättningen fördela statsbidrag till hemslöjdsfrämjande verksamhet, i mån av tillgängliga medel. För nämndens framtida bidragsgivning bör det dock utarbetas en särskild statsbidragsförordning. Ändamålen med bidragsgivningen bör tills vidare vara oförändrade: dvs. bidrag till rikskonsulenter, till projekt och till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR). I regleringsbrevet för 2012 har de tidigare tre anslagsposterna för bidragsändamål slagits samman till en post. Det medför bl.a. att nämnden själv får avgöra nivån på statsbidraget till SHR. Lämpligen bör nämnden göra denna bedömning med utgångspunkt i förbundets åiterrapportering av det uppdrag som gäller för åren 2012-2014. Med den bedömning som görs i denna översyn kommer det fortsatt att finnas två nationella organisationer på hemslöjdsområdet. Det kan därför finnas utrymme för ytterligare klargöranden av den inbördes ansvarsfördelningen mellan myndigheten och den ideella rörelsen i SHR.

Kultursamverkansmodellen har redan inneburit förändringar i nämndens arbete och arbetsbelastning och i takt med att flera län och regioner kommer att ingå i modellen, minskar också

nämndens uppgift att fördela statsbidrag till länshemslöjdskonsulenter ytterligare. Totalt utgör statsbidraget till regionala konsulenter 60 procent av de samlade statsbidragen till hemslöjdsområdet och i förhållande till nämndens förvaltningsanslag beräknas denna förändring sänka kostnaderna med totalt 20 procent. Inom de allmänna och övergripande ramar som regeringen anger för verksamheten bör det finnas goda utvecklingsmöjligheter för nämnden att vidga perspektiven till t.ex. andra näraliggande sektorer som form, design och mode, genom fler internationella samarbeten och genom att stödja utvecklingen av moderna slöjduittryck.

Rikskonsulenter

Bedömningen innebär att den rådande ordningen för fördelning av statsbidrag till rikskonsulenter behålls och att det fortsatt blir Nämnden för hemslöjdsfrågor som ska besluta om statsbidrag till sameslöjdskonsulenter och spetskonsulenten.

Under de överväganden som legat till grund för detta förslag har det varit särskilt grannlaga att avgöra frågan om Sametingets eventuella övertagande av ansvaret för sameslöjdskonsulenterna. Frågan har diskuterats förr och det finns egentligen goda skäl att nu överlåta ansvaret till den samiska myndigheten, som därmed skulle få ett samlat ansvar för sameslöjden. Att förslaget ändå är att nämnden ska ha kvar uppgiften, beror bl.a. på att det inte är lämpligt att i praktiken ordna den budgettekniska lösning som både tinget och Sameslöjdsstiftelsen Sámi Duodji har anmält som en förutsättning (se avsnitt 6.3). Den inriktning med tvärgående teman som nämnden i övrigt har stakat ut för verksamheten med rikskonsulenter ligger väl i linje med regeringens kultur- och näringspolitiska prioriteringar.

Regionala huvudmän

Nämndens uppgift att granska och godkänna huvudmännen för länshemslöjdskonsulenter är nära kopplat till uppgiften att fördela statsbidrag. Det framstår som motsägelsefullt om staten

först överlåter till landsting och regioner att fördela statsbidrag till regional kulturverksamhet, inklusive främjande av hemslöjd, och därefter fortsatt skulle förbehålla sig rätten att bestämma vilken regional institution eller organisation som ska få rätt att utföra uppdraget. Därför är bedömningen i denna översyn att nämnden inte bör granska och godkänna huvudmän till regionala hemslöjdskonsulenter i de län och regioner som ingår i kultursamverkansmodellen.

I den mån det anses nödvändigt att nämnden fortsatt behåller uppgiften att granska och godkänna huvudmännen för hemslöjdskonsulenter i de län som ännu inte omfattas av kultursamverkansmodellen bör detta förtydligas och komma till uttryck i nämndens instruktion.

Nämnden bör i lämpliga former förmedla till berörda län och regioner att den inte längre har till uppgift att formellt granska och godkänna regionala huvudmän. Inom ramen för sitt allmänna samordningsansvar bör det dock fortsatt vara möjligt för nämnden att ge råd om olika huvudmannalösningar till de län och regioner som så efterfrågar och nämnden bör också kunna bistå berörda läns hemslöjdskonsulenter i motsvarande ärenden när dessa så önskar.

Samverkansrådet

Nämnden bör ha kvar sin plats i samverkansrådet vid Statens kulturråd. Denna översyn har visat att behovet av nationell samordning av hemslöjden snarast har ökat som en konsekvens av kultursamverkansmodellen. Nämnden har därför en viktig uppgift att tillgodose det ökade behovet av länsöverskridande kunskaps- och erfarenhetsutbyte för landets hemslöjdskonsulenter och av kvalitets- och kunskapsutveckling, fortbildning, information och omvärldsbevakning.

Nämndens sammansättning

På sikt bör nämndens sammansättning ses över. Den är inte reglerad och praxis har skapat en tradition som innebär att företrädare för Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund

och för Sameslöjdsstiftelsen Sámi Duodji har plats i nämnden. Därigenom tillförs nämnden värdefull information och kompetens från olika delar av hemslöjdssektorn, men det är samtidigt en komplikation att båda organisationerna också är mottagare av statsbidrag som nämnden fördelar. I praktiken har nämnden skapat en ordning som ska utesluta risken för jäv i bidragsbesluten och som enligt de berörda fungerar väl. Det kan trots detta vara svårt att försvara rådande praxis på den här punkten, t.ex. i förhållande till andra delar av hemslöjdssektorn. Den rådande ordningen ökar också risken för intressekonflikter och för en oklar ansvarsfördelning. I samband med att regeringen nästa gång ska utse ledamöter i nämnden bör denna aspekt prövas närmare i dialog med de berörda organisationerna.

7 Konsekvenser

Bedömningen att Nämnden för hemslöjdsfrågor ska finnas kvar som ansvarig myndighet med ansvar för den nationella samordningen på hemslöjdsområdet får inga personella eller andra ekonomiska konsekvenser.

Departementsserien 2012

Kronologisk förteckning

1. Nya regler om prospekt. Fi.
2. Specialist i allmänmedicin – en yrkeskvalifikation för läkare i allmänpraktik. S.
3. Rättssäkerhet och likabehandling i arbetslöshetsförsäkringen. A.
4. Revision i finansiella företag. Fi.
5. Behandling av personuppgifter vid Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering. A.
6. Patientrörlighet i EU
förslag till ny lag. S.
7. Fordonsrelaterade skulder. N.
8. Nationell samordning av hemslöjden
– en översyn av Nämnden för hemslöjdsfrågor. Ku.

Departementsserien 2012

Systematisk förteckning

Socialdepartementet

Specialist i allmänmedicin – en yrkeskvalifikation
för läkare i allmänpraktik. [2]

Patientörlighet i EU
förslag till ny lag. [6]

Finansdepartementet

Nya regler om prospekt. [1]

Revision i finansiella företag. [4]

Näringsdepartementet

Fordonsrelaterade skulder. [7]

Kulturdepartementet

Nationell samordning av hemslöjden
– en översyn av Nämnden för hemslöjds-
frågor. [8]

Arbetsmarknadsdepartementet

Rättssäkerhet och likabehandling i arbetslöshets-
försäkringen. [3]

Behandling av personuppgifter vid Institutet
för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk
utvärdering. [5]

